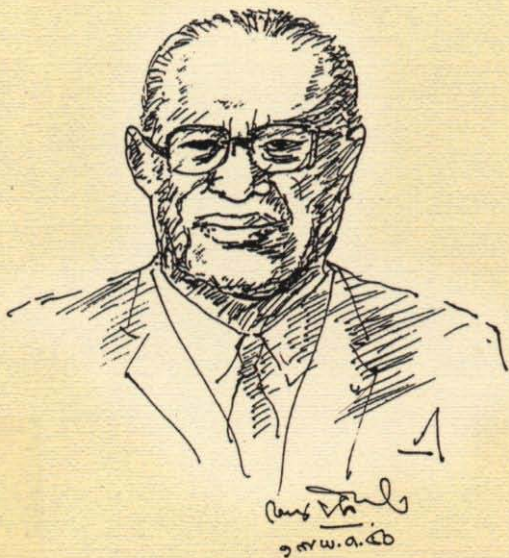

ที่ระลึกในงานสวดพระอภิธรรม
ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์
พระที่นั่งทรงธรรม
วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม
๗ มกราคม ๒๕๔๕

จัดพิมพ์โดย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะนิติศาสตร์

มูลนิธินิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สมาคมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กองทุนศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961158468

๐ น. 15

741138

วันที่ 7 / 8.8 / 2549

เลขที่..... 1128

เลขที่..... ๐๙ ๕567 2545

ที่ระลึกในงานสวดพระอภิธรรม
 ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

พระที่นั่งทรงธรรม
 วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

๗ มกราคม ๒๕๔๕

สมาคมห้องสมุดรัฐสภา

1905
MAY 10 1905
MAY 10 1905

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นบุตรของมหาอำมาตย์ตรี พระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดี (ทองดี ธรรมศักดิ์) กับคุณหญิงชั้น ธรรมสารเวทย์ฯ เกิดเมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่บ้านข้างวัดอรุณราชวราราม ตำบลบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี สมรสกับท่านผู้หญิงพวง ธรรมศักดิ์ (เพ็ญชาติ) เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๗

การศึกษา

- พ.ศ. ๒๔๕๗ เข้าศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ
- พ.ศ. ๒๔๗๐ จบสมบทที่วัดเบญจมบพิตรและได้ศึกษาพระธรรมวินัยที่สำนักเรียนวัดเบญจมบพิตร สอบไล่หนักธรรมชั้นตรี ได้ที่ ๑
- พ.ศ. ๒๔๗๑ สำเร็จการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตไทย ที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม
- พ.ศ. ๒๔๗๕ สำเร็จการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษจากการสอบแข่งขันซึ่งได้ **ทุนพิบูลย์** ไปศึกษาวิชากฎหมาย ที่ The Middle Temple London ประเทศอังกฤษ
- พ.ศ. ๒๔๙๘ สำเร็จหลักสูตรวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ ๑

การทำงาน

- พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม
- พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา
- พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์
- พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔ (อธิบดีผู้พิพากษามาตรา ๕ ปัจจุบัน)
- พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม

๔ ประวัติ

- พ.ศ. ๒๕๐๑ เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา
- พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา
- พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์
- พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๑๐ เป็นประธานศาลฎีกา
- พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๔ เป็นคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖ เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๘ เป็นนายกรัฐมนตรี (๑๔ ต.ค. ๑๖ - ๒๑ พ.ค. ๑๗ และ ๒๗ พ.ค. ๑๗ - ๒๖ ม.ค. ๑๘)
- พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๔๑ เป็นประธานองคมนตรี
- พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๔๑ เป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก
- ๑๓ มิ.ย. ๒๕๓๗ สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้มีมติให้ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ดำรงตำแหน่ง "ธรรมศาสตราจารย์" เพื่อเป็นที่ประจักษ์ในเกียรติคุณ และความเป็นปูชนียบุคคลสืบไป
- พ.ศ. ๒๕๔๑ ท่านอาจารย์สัญญา ได้ลาออกจากการเป็นประธานองคมนตรีเนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์
- ๖ ม.ค. ๒๕๔๕ ถึงแก่อสัญกรรมโดยสงบ ณ โรงพยาบาลรามธิบดี

เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตราพระราชทาน

- พ.ศ. ๒๔๘๓ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย (ต.ม.)
- พ.ศ. ๒๔๘๔ ตริตาภรณ์ช้างเผือก (ต.ช.)
- พ.ศ. ๒๔๙๑ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย (ท.ม.)
- พ.ศ. ๒๔๙๓ เหรียญจักรพรรดิมาลา
- พ.ศ. ๒๔๙๗ เหรียญรัตนาภรณ์ (ภปร. ๓)
- ประถมาภรณ์มงกุฎไทย (ป.ม.)

พ.ศ. ๒๔๙๙	ประถมาภรณ์ช้างเผือก	(ป.ช.)
พ.ศ. ๒๕๐๐	หุติยจุลจอมเกล้า	(ท.จ.)
พ.ศ. ๒๕๐๒	มหาวชิรมงกุฏ	(ม.ว.ม.)
พ.ศ. ๒๕๐๔	มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก	(ม.ป.ช.)
พ.ศ. ๒๕๐๕	หุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ	(ท.จ.ว.)
พ.ศ. ๒๕๑๑	ปฐมจุลจอมเกล้า	(ป.จ.)
พ.ศ. ๒๕๑๒	เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา	(ร.ด.ม (ศ).)
พ.ศ. ๒๕๑๔	เหรียญรัตนาภรณ์	(ภปร. ๑)
พ.ศ. ๒๕๓๙	นพรัตน์ราชวรภรณ์	(น.ร.)

เครื่องอิสริยาภรณ์จากต่างประเทศ

พ.ศ. ๒๕๑๗	สายสะพาย "THE RISING SUN" ชั้นที่ ๑ จากพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น
พ.ศ. ๒๕๒๗	สายสะพาย "DAS GROBKREUZ" ชั้น ๑ พิเศษ จากสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน
พ.ศ. ๒๕๓๐	สายสะพาย ชั้นที่ ๑ LA GRAN CRUT จากพระราชาธิบดีแห่งสเปน

งานเกี่ยวกับการสอนและการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘	เป็นกรรมการสอบไล่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๔๘๓	เป็นผู้บรรยายวิชา มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (๑๕ ปี) บรรยายและแต่งคำสอนลักษณะวิชาหุ่นส่วนบริษัท

สมัชชาเมืองสมุทรสาคร

ทรัพย์ วิธีพิจารณาความอาญา และธรรมนุญศาล
ยุติธรรม

พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๙๓ เป็นอาจารย์วิชากฎหมายการค้า ณ คณะพาณิชยศาสตร์
และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๑๐ ปี)

พ.ศ. ๒๔๙๗-๒๔๙๘ เป็นอาจารย์สอนพระธรรมนุญศาลยุติธรรม
ณ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา
และเป็นกรรมการสอบไล่

พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๓ เป็นเลขาธิการสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติ
บัณฑิตยสภา

พ.ศ. ๒๕๑๑-๒๕๑๔ เป็นคณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖ เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย
รามคำแหงได้มอบปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖,
๒๕๑๗ และ ๒๕๒๔ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์
สาขาต่าง ๆ จากมหาวิทยาลัยอีกหลายแห่ง

พ.ศ. ๒๕๓๗

สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้พิจารณาลงมติให้
ดำรงตำแหน่ง **“ธรรมศาสตราจารย์”**

อัตชีวประวัติ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์

กาลกำเนิด

“ผมเกิดเมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๔๕๐”

“คุณพ่อของผมเป็นผู้พิพากษาคนหนึ่งของแผ่นดิน ชื่อเดิม คือนายทองดี ธรรมศักดิ์ นามสกุลเพ็งได้รับพระราชทานที่หลัง ภายหลังท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นพระยาธรรมสารเวทย์วิเศษภักดี ศรีสัตยวัตตา พริยพาหะ ส่วนคุณแม่ชื่อ คุณหญิงชั้น พี่ชายคนโตคือ นายบรรจง ธรรมศักดิ์ พี่สาวคนรองคือนางชুম วิทยากิจ หรือ จวี โปตระนันท์ ตอนเด็ก ๆ นั้นไม่ลำบากนัก เพราะเป็นลูกอภิชาติศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ บ้านเดิมอยู่หลังวัดอรุณราชวราราม ซึ่งเป็นบ้านของปู่ คือ หลวงศักดิ์โยธาบาล”

ครึ่งเสียพ่อ

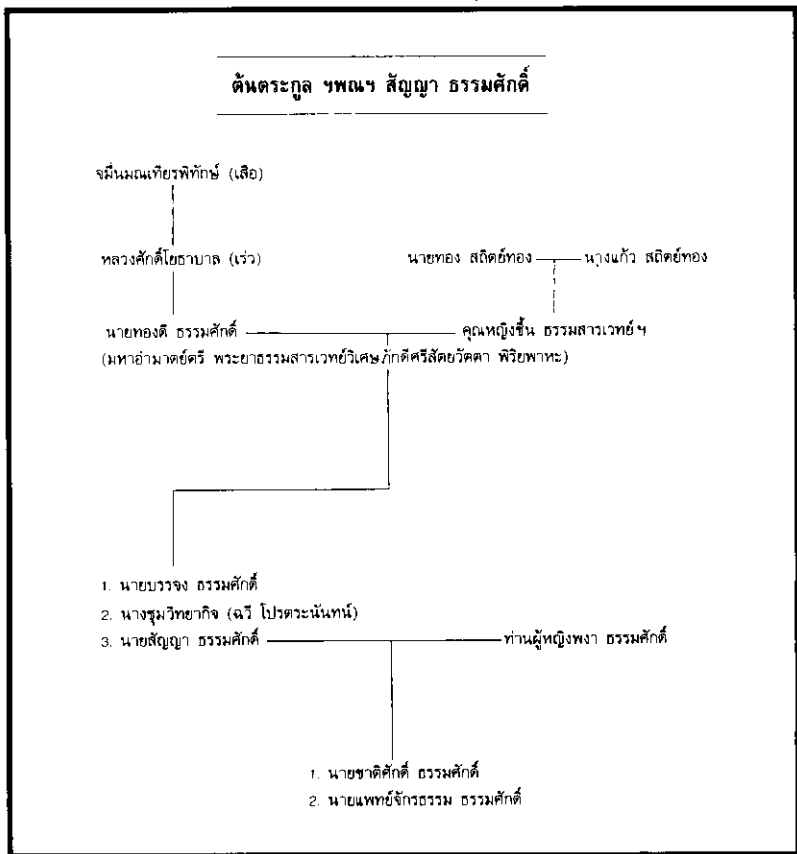
“ผมเรียนหนังสือครั้งแรกที่โรงเรียนทวีธาภิเศก อายุ ๖ ขวบแล้วจึงย้ายมาเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ พออายุได้ ๑๑ ปี พ่อก็ตายลงโดยเป็นไข้อินฟลูเอนซา และปอดบวม ซึ่งเริ่มระบาดในกรุงเทพฯ ตอนนั้นใช้น้ำยังไม่มีการรักษา พ่อเจ็บอยู่ไม่กี่วันก็ตาย”

“ใคร ๆ ก็พูดว่าพ่อผมเป็นคนซื่อสัตย์ ท่านเป็นลูกศิษย์ของกรมหลวงราชบุรีดิเรก (เนติบัณฑิต ร.ศ. ๑๑๖) ตอนนั้นถ้าเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ต้องมีที่อยู่สมหน้าตาแก่ฐานะของตัวเอง ไม่อย่างนั้นก็เป็นที่เสื่อมเสียแก่พระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน แต่พวกที่มีมรดกพกสถานอยู่แล้วก็ไม่เป็นไร พ่อผมไม่มีปู่ผมก็เป็นข้าหลวงกินแต่เงินเดือน ขอประทานโทษผมขอเล่าอย่างตรง ๆ ผมยากจน เป็นนักเรียนอัสสัมชัญ ยากจนมาตั้งแต่พ่อเสีย”

“ก่อนจะเสียชีวิต พ่อกินเงินเดือนสูงมากในขณะนั้น คือ ๑,๓๕๐ บาท นับว่าเงินเดือนสูงอยู่ แต่ท่านเคราะห์ร้าย ท่านเป็นหนี้เขาเพราะการสร้างบ้าน ต้องส่งชำระหนี้เวลาพ่อเจ็บ ผมยังรู้สึกจำได้ว่า แม้แต่ค่าหมอ แม้ยังหาลำบากมารักษาพ่อ”

“พ่อพ่อตาย ฐานะผมก็ลดลงเลย แทนที่จะเป็นลูกพระยา นั่งรถยนต์ไปโรงเรียนอัสสัมชัญ รถยนต์มีคนขับเป็นแขก เมื่อก่อนนี้ต้องใส่หมวกแขก กลายเป็นต้องเดินไปโรงเรียนคือ ผมอยู่อย่างโบราณไปโรงเรียนก็เดินไป ย่าไป ตั้งแต่ใส่พระยา หิ้งย่าไปและย่ากลับ สมัยก่อนชีวิตมันซ้ากว่านี้”

“เมื่อพ่อตาย แม่ไม่มีรายได้ ได้แต่ค่าเช่าสวน ค่าเช่านาชนิดหนอยแล้ว บ้านญาติทุกคนก็ไม่มี จนในที่สุดแม่ผมต้องขายบ้าน บ้านที่มีอยู่ใหญ่โตเกินไปเลยต้องขายไปหมด เป็นหนี้พระคลังข้างที่ คือพ่อไปยืมเงินพระคลังข้างที่มาปลุกบ้าน”

“สมัยโบราณท่านสอนให้นับถือพระมหากษัตริย์ และนับถือพระอภัยมณีให้นับถือปู่ย่าตายาย และวัฒนธรรมที่ดี พี่ชายผมคนโตคือนายบรรจง ธรรมศักดิ์ เรียนหนังสือเก่งมากที่ ๑ ตลอดมา จบอัสสัมชัญแล้วทำงานรถไฟ แล้วได้ทุนกรมรถไฟไปเรียนที่อเมริกา แม่หวังพึ่งมาก พออายุเข้า ๒๕ ปี ก็ตายที่ฟิลาเดลเฟีย เขาเป็น ที.บี. ตาย สมัยนั้นรักษายากมาก ตอนนั้นผมอายุ ๑๓ ปี”

“จนกระทั่งเรียนจบอัสสัมชัญ แม่เอามาฝากที่กระทรวงยุติธรรม ฝากท่านเจ้าพระยาอภัยราชาฯ (ม.ร.ว.สุทัศน์) เสนาบดีที่ได้เงินเดือน ๓๘ บาท เป็นนักเรียนล่าม ตอนนั้นค่อนข้างลำบากได้หน่อย เพราะมีเงินเดือน แต่ต้องกินอยู่กับแม่... ที่เป็นตัวเป็นตนได้ก็เพราะแม่”

“เหตุที่เลือกวิชากฎหมาย เพราะว่าบิดาเป็นนักกฎหมายโดยเป็นเนติบัณฑิตไทยรุ่นแรก เป็นลูกศิษย์เสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ ท่านได้ดำเนินชีวิตเกี่ยวกับกฎหมายมาโดยตลอด ตั้งแต่พ่อ เพื่อนของพ่อ ลูกศิษย์ของพ่อ หนังสือของพ่อ เหล่านี้ทำให้ผมเกิดความเลื่อมใส อยากเป็นผู้พิพากษา....”

“เป็นเนติบัณฑิตปี ๒๔๗๑ รุ่งขึ้นปี ๒๔๗๒ ต้นปี กระทรวงยุติธรรมประกาศว่ามีทุนหลวงอยู่ ๓ ทุน ให้ไปเรียนที่อังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน ปีนั้นผมเข้าสอบโดยไม่ได้บอกแม่ พอแม่รู้ก็ร้องไห้ บอกว่าบรรจงไปตายคนหนึ่งแล้ว สัญญาจะไปตายตามไปอีก แม่ไปบนเจ้าพ่อหลักเมือง ขอไม่ให้ผมสอบได้....ปรากฏว่าผมสอบตก.....หลังจากนั้นไม่กี่เดือนก็มีการสอบทุนรพี ผมก็ไปกราบแม่ บอกแม่ว่าต่อไปข้างหน้าชีวิตพวกผม ใครไม่ไปเมืองนอกแล้วจะลำบากเหลือเกิน ถ้าไปเมืองนอกจึงจะทันสมัย ถึงจะเป็นอธิบดีศาลได้อย่างพ่อ แม่ร้องไห้อีก ปรากฏว่าผมมาที่ ๑ ในจำนวน ๖๒ คน ที่สอบ”

นักเรียนทุนรพี

“ทุนรพีบุญนิธิเป็นทุนที่ลูกศิษย์ในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์รวบรวมกันใน วันพระราชทานเพลิงศพท่าน โดยวิธีรวบรวมเงินเดือนของแต่ละคนเติมเงินเดือน ที่ได้ เจ้าพระยามหิธรฯ อุทิศให้หมดเติมเงินเดือน คัดเลือกนักเรียนที่เป็นนิติ บัณฑิตแล้วก็สอบกฎหมายและแข่งขันภาษาอังกฤษด้วย แล้วก็ไปเรียนเฉพาะ ประเทศอังกฤษ

ผู้สอบได้ทุนนี้มีท่านประมุข สุวรรณนคร (หลวงประสาธตคุนินติ) เป็นคน แรก ผมเป็นคนที่สอง คนที่สามคือ คุณวัฒนา อิศรภักดี”

“ทุนรพีเก็บดอกเบีย้ให้เป็นค่าใช้จ่าย ค่าเรียน มันก็ได้้น้อย เพราะเหตุว่า ดอกเบีย้ตอนนั้นถูก เขาบอกให้เราใช้จ่ายปีละ ๓๐๐ ปอนด์ โดยนักเรียนทุน หลวงท่านให้ปีละ ๔๕๐ ปอนด์ ผมไปอยู่บ้านที่อังกฤษก็จำเป็นต้องประหยัด ทุกวิถีทาง”

“เมื่อผมไปเมืองนอกอายุ ๒๒ ยังจำเหตุการณ์อันหนึ่งได้ ข้าไปผมไป เรือ บริษัทอีสต์เอเซียติก แต่ก่อนไม่มีเรือบิน มีเขาก็ไม่ให้เรานั่ง ไปเรือตั้ง ๓ อาทิตย์กว่าจะถึง ผมจำได้ว่าคืนหนึ่งผมนอนไม่หลับ ผมไปเดินอยู่บนดาดฟ้า เรือคนเดียวก็ลึบเที่ยวก็ไม่ทราบ กลับไปกลับมา ในตอนนั้นเกิดมีความรู้สึกนึก คิดอย่างรุนแรงขึ้นว่าการที่เมืองไทยเขาส่งเราไปเรียนเมืองนอกเสียอัฐเสียเงิน เสียทองไปหนักหนา นี่เรากลับมาจะต้องทำอะไรสักอย่าง เรากลับมาจะต้องไล่ ฝรั่งเศสกลางสูลไปให้หมด

ตอนนี้ท่านนักศึกษารุ่นใหม่อาจจะยังไม่ทราบว่าสมัยนั้นเรายังมีสนธิสัญญา ทางไมตรีที่ไม่เป็นธรรม ยังมีศาลกงสุลและสิทธิถอนคดีอยู่ คือถ้าหากว่าศาล เราพิจารณาคดีไม่พอใจพระเดชพระคุณคือกงสุลหรือทูต เขาก็อาจถอนคดีไป ชำระที่ศาลเขาได้ ใอันนั้นเป็นความเจ็บช้ำน้ำใจอย่างเหลือเกิน เพราะฉะนั้น ผมจึงไปเดินหลายสิบเที่ยว ตั้งเป้าว่าจะกลับมาไล่ศาลกงสุลให้หมด จะมาช่วย เขาไล่ไปให้หมด ที่นี้ผมจะเรียนเข้าไปหรืออย่างไรไม่รู้ กลับมาเขาก็เลิกกันแล้ว”

“ต่อมาก็เป็นผู้พิพากษาฝึกหัด จนกระทั่งมีความชำนาญในการพิจารณาพิพากษาคดีพอสมควรแล้วก็ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม พอเป็นผู้พิพากษาสมบูรณ์แล้วก็ถูกส่งไปรับราชการหัวเมืองตามแบบแผนในสมัยนั้น สมัยนี้ก็ทำกันอยู่เพราะเป็นผลดีที่ทำให้ผู้พิพากษารู้จักประเทศชาติบ้านเมืองของตน...”

“ต่อมากระทรวงก็ให้ผมเข้ามารับราชการในกองผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา ซึ่งเป็นการงานด้านค้นคว้ากฎหมายช่วยเหลือผู้พิพากษาศาลฎีกา อยู่ภายใต้การฝึกปรือของท่านอาจารย์เสนีย์ ปราโมช ท่านเป็นผู้ช่วยส่วนผมเป็นผู้ช่วยของท่านอีกทีหนึ่ง เป็นผู้ช่วยของผู้ช่วยอยู่นานถึง ๑๓ ปี... นานมากจึงเป็นตัวผู้ช่วยจริงๆ เมื่ออาจารย์เสนีย์ย้ายไปอยู่ศาลอุทธรณ์ ต่อจากนั้นก็ไปเป็นข้าหลวงยุติธรรมภาค ๔ ที่เชียงใหม่ มีหน้าที่ดูแลศาลยุติธรรม ๑๔ จังหวัดภาคเหนืออยู่ไม่นานนัก สองปีก็มาเป็นปลัดกระทรวงยุติธรรมอยู่ห้าปีก็ย้ายไปเป็นผู้พิพากษาศาลฎีกา แล้วเป็นหัวหน้าคณะในศาลฎีกาตามลำดับ ปี ๒๕๐๕ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์อยู่ ๑ ปี...”

“๒๕๐๖ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นประธานศาลฎีกา เป็นอยู่ ๔ ปี ถึงปี ๒๕๑๐ ก็เกษียณอายุ ๖๐ ปีพอดี ปี ๒๕๑๐-๑๑ ในหลวงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี ปีเดียวกันนั้นก็เป็นคนบดี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อยู่ ๓ ปี รัฐบาลก็ขอให้เป็นอธิการบดีและเป็นองคมนตรีอยู่ด้วย อันนั้นก็เป็นไปตามแบบแผนไม่ได้ขัดอะไร เป็นอธิการบดีอยู่จนถึงวันมหาวิปโยค ๒๕๑๖ วันที่ ๑๔ ต.ค. ในหลวงก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายกฯ ก็ต้องขาดจากองคมนตรีอีกกระยะหนึ่งก็ต้องออกจากตำแหน่งอธิการบดีธรรมศาสตร์ด้วย เพราะมาทำงานการเมืองแล้วก็ไม่ควรอยู่ฝ่ายประจำต่อไป เป็นนายกฯ อยู่ ๑ ปี ๔ เดือน... ก็กราบถวายบังคมลาออก... โปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรีใหม่และในปี ๒๕๑๘ วันเฉลิมฯ ก็โปรดเกล้าฯ ให้เป็นประธานองคมนตรีสืบต่อมาจนทุกวันนี้...”

ความมุ่งหมายในชีวิตนี้
ทุกคนถ้ายังไม่มียกก็ต้องปลุกฝังให้มี
ความมุ่งหมายนี้ต้องแจ่มใสชัดเจน
และต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

~~~~~ความสำเร็จในชีวิต*

ท่านนายกสโมสร ท่านคณบดี ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ผมมาวันนี้จะขอพูดอย่างกันเองง่าย ๆ ไม่ใช่เป็นเรื่องที่เป็นทางการ หรือเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งอะไรหามิได้ แล้วก็ความเต็มใจของผมวันนี้มีอยู่ อย่างมากมายเหลือเกิน เพราะเหตุว่าอย่างที่ท่านนายกได้กล่าวแล้วว่า ผมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นได้มีความสัมพันธ์กันอย่างที่เรียกว่า ผมเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขจริง ๆ นับตั้งแต่มหาวิทยาลัยแรกตั้งมา แล้วก็ความผูกพันทางจิตใจของผมก็ไม่เคยมีความเสื่อมคลายเลยจาก มหาวิทยาลัยนี้ ฉะนั้น เมื่อมหาวิทยาลัยนี้โดยชุมชนนักศึกษาพุทธ-

* “ความสำเร็จในชีวิต” ปาฐกถาโดย ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ แสดงต่อ ชุมชนนักศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่จันทร์ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

ศาสตร์และประเพณีได้ให้เกียรติมาพูด ผมก็รับรับมาเลยไม่ได้อดเอื้อน แล้วกรรมการถามผมว่า จะพูดหัวข้อว่าอย่างไร ในหนังสือของท่านบอก ว่า ขอให้ไปพูดเรื่องเกี่ยวกับศาสนา และเป็นครั้งแรกเสียด้วย ผมก็ คิดอยู่สักครู่หนึ่ง ก็ให้หัวข้อเรื่องมาว่า เรื่อง **“ความสำเร็จในชีวิต”**

ทีนี้เรื่องนี้ถ้าจะมีการทำให้ไขว้เขวไปบ้าง ผมก็ขอภัย เพราะเหตุ ว่า ผมได้ยินจากนักศึกษาคณะหนึ่งว่า อาจารย์ท่านให้มาฟัง ชาวให้มาฟัง ปาฐกถาวันนี้ ท่านบอกว่า “ถ้าลื้ออยากเป็นประธานศาลฎีกาก็ไปฟังซิ” เพราะฉะนั้นชื่อเรื่องนี้ถ้าจะโน้มเอียงไปในทางที่ว่า “โตแล้วเรียนลัด” ละก็ ผมต้องขอภัยหน่อย เพราะไม่ใช่ว่ามาฟังปาฐกถาจบแล้วจะสำเร็จไป เลยก็หาไม่ได้ ที่ผมยกเอาเรื่องความสำเร็จในชีวิตขึ้นมาเนี่ย ผมอยากจะ ล้วงเข้าไปในจิตใจของคุณนักศึกษาทั้งหลายหน่อยว่า **ท่านทุกคนนี้มีความหวังที่จะมีความสำเร็จในชีวิตหรือเปล่า ?** ผมเชื่อว่าพวกเราทุกคนต้อง มีความหวังในความสำเร็จในชีวิตด้วยกันทุกคน และยังเป็นคนรุ่นหนุ่ม รุ่นสาวด้วยแล้วความหวังอันนี้ต้องรุนแรง ต้องมีอย่างรุนแรง ถ้าหาก ว่าผู้ใดไม่มีก็ต้องเรียกว่ามีความไม่สมประกอบบางอย่าง เพราะทุกคนนี้ต้องมีความหวังในชีวิต ในความสำเร็จของชีวิต ถ้าไม่มีแล้ว อาจจะไม่มีความไม่สมประกอบ ไม่ทางกายก็ทางใจ ซึ่งก็ควรจะให้มีการ พิจารณาทางแพทย์เสีย เพราะเหตุว่าปกติแล้วต้องมีความมุ่งหมายใน ชีวิตหรือความสำเร็จในชีวิตหรือจุดหมายในชีวิตด้วยกันทุกคน

แต่ทั้งนี้ก็ไม่ใช่ว่าทุก ๆ คนจะมีไปในทางเลิศลอย ไม่ใช่ทุกคน จะมุ่งหวังมีเป้าหมายจะเป็นนายกรัฐมนตรีไปทุกคนก็ทำไม่ ความมุ่งหมาย หรือจุดหมายในชีวิตซึ่งเราใฝ่หาความสำเร็จนี้มิได้ในทุกระดับชั้น บาง

ท่านมาเรียนกฎหมายที่นี่ แต่กลับมีความชำนาญพิเศษในการเขียนการ์ตูน มีความมุ่งมั่นในชีวิตต้องการเป็นนักการ์ตูนเอกของโลก นี่ก็เป็นมุ่งหมาย และก็มีความมุ่งมั่นที่ขอด้วย เพราะฉะนั้น ผมจึงพูดว่า **ความมุ่งมั่นนั้นไม่จำเป็นจะต้องสูงเลิศลอยไปทุกคน แต่มันต้องมีเป็นลักษณะเป้า หรือที่เรียกว่าเป็น target ที่เป็นเป้าหมายนี้ต้องมีทุกคน**

ที่นี่พูดส่วนตัวหน่อยก็ได้ว่า ผมนี้ตั้งแต่อายุ ๑๗ ปี จบมัธยมศึกษาแล้วก็มาเรียนกฎหมาย ระยะนั้นเป็นระยะของความหนุ่มแน่นของขนาดที่เรียกว่าจิตใจมุ่งมั่นอย่างแรงเต็มที่ ผมเขียนบันทึกไว้ในสมุดว่า เราจะต้องเรียนกฎหมายเท่านั้นปี สำเร็จเป็นเนติบัณฑิต จากนั้นจะต้องเป็นอย่างนั้น ปีนั้นจะต้องเป็นอย่างนั้น อายุเท่านั้นจะต้องเป็นอย่างนั้น และเมื่อนั้นจะต้องตาย และตอนตายนั้นโลกมากไปหน่อย เขียนไว้ว่าอายุ ๘๐ ตาย ผมเอาบันทึกนั้นมาดูเดี๋ยวนี้รู้สึกว้า อ้อ ! ไข่เด็กหนุ่มนี่มันอย่างนี้เอง คือคิดฝันขึ้นมาอย่างจริงจัง คิดฝันแล้วก็ยังเขียนเอาไว้ เดี่ยวนี้ก็ยังไม่อยู่ การเขียนอย่างนั้นมันเป็นภาพสะท้อนของเป้าหมายในขณะนั้น และผมเชื่อว่าคุณทุกคนในที่นี้ต้องมีอย่างผม เมื่อผมไปเมืองนอกอายุ ๒๒ ยังจำเหตุการณ์อันหนึ่งได้ เข้าไปผมไปเรือบริษัทอีสต์เอเชียติก แต่ก่อนไม่มีเรือบิน มีเขาก็กวักให้เรานั่ง ไปเรือตั้ง ๓ อาทิตย์กว่าจะถึง ผมจำได้ว่าคืนหนึ่งผมนอนไม่หลับ ผมไปเดินอยู่บนดาดฟ้าเรือคนเดียวก็สับสนไม่ทราบกลับไปกลับมา ในตอนนั้นเกิดมีความรู้สึกนึกคิดอย่างรุนแรงขึ้นว่า การที่เมืองไทยเขาส่งเราไปเรียนเมืองนอกเสียอัฐเสียเงินเสียทองหนักหนา นี่เรากลับมาจะต้องทำอะไรสักอย่าง เรากลับมาจะต้องไล่ฝรั่งศาลกงสุลไปให้หมด ตอนนี้อยู่ที่ท่านนัก

ศึกษารุ่นใหม่อาจจะยังไม่ทราบว่าสมัยนั้นเรายังมีสนธิสัญญาทางไมตรีที่ไม่เป็นธรรม ยังมีศาลกงสุล และสิทธิถอนคดีอยู่ คือถ้าหากว่าศาลเราพิจารณาคดีไม่พอใจพระเดชพระคุณคือกงสุลหรือทูต เขาก็อาจถอนคดีไปชำระที่ศาลเขาได้ ไอ้อันนี้มันเป็นความเจ็บช้ำน้ำใจเหลือเกิน เพราะฉะนั้นผมจึงไปเดินหลายสิบเที่ยว ตั้งเป้าว่าจะกลับมาไล่ศาลกงสุลให้หมด จะมาช่วยเขาไล่ไปให้หมดที่นี้ผมจะเรียนเข้าไปหรืออย่างไรก็ไม่รู้ กลับมาเขาก็เลิกกันแล้ว

นี่คืออุทาหรณ์ของความมุ่งหมายที่มันมีขึ้นในชีวิตของคนหนุ่ม ๆ ทั้งหลาย หลักวิชารุ่นใหม่หรือแผนใหม่นี้ เขาสอนไว้ในเรื่องจิตวิทยากับเรื่องปรัชญาบางอย่างบางแขนงว่า **ความมุ่งหมายในชีวิตนี้ทุกคนถ้ายังไม่มีการตั้งปลูกฝังให้มี ความมุ่งหมายนี้ต้องแจ่มใสชัดเจน และต้องเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ต้องเป็นไปได้ ต้องมีเหตุผลที่เป็นไปได้ และต้องแจ่มใสชัดเจน แล้วต้องปลูกฝังให้ความมุ่งหมายนั้นลอยเด่นอยู่บนหน้าผากของเราตลอดทุกกระยะลมหายใจ ต้องพุ่งจิตใจตรงไปยังความมุ่งหมายอันนี้ ยิ่งนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอย่างคุณนี่ยิ่งจำเป็นที่จะต้องมีการมุ่งหมายเพราะเหตุว่าคุณทั้งหลายเป็นคนมีปัญญา ถ้าไม่มีปัญญาแล้วคุณจะขึ้นมาถึงระดับนี้ไม่ได้ คุณจะต้องหลงไปในระหว่างทาง คุณเป็นคนไทยชั้นยอดแต่อย่างเพิ่งไปนึกว่าเราเป็นยอดคนนะ เป็นคนไทยระดับยอด ฉะนั้นจึงต้องปลูกฝังตัวเองให้มีความมุ่งหมายเด่นชัดในชีวิต ส่วนความมุ่งหมายในชีวิตจะมีอย่างไรนั้น ต้องสุดแล้วแต่คุณแต่ละคน**

ที่นี้ปัญหาก็มีอยู่ว่า **เรามีจุดมุ่งหมายแล้วทำอย่างไรจึงจะถึง ทำอย่างไรจึงจะถึงจุดนั้น ?** บุญวาสนานั้นมีจริง แต่ถ้าเราปล่อยไปตามบุญ

ผู้ฟังทั้งหลายเห็นความจริงสักข้อหนึ่ง ในการที่คุณจะมีความสำเร็จในชีวิต ถ้าเตรียมจะเบือนหน้าก็นึกว่า พี่ชายคุณคนหนึ่งนะ เขามาเล่าเรื่องอะไร ให้น้อง ๆ เขาฟังผิดถูกอย่างไรก็ว่ากันได้ แต่ผมยืนยันเหลือเกินว่า **หลักธรรมในพระพุทธศาสนาช่วยให้มีความสำเร็จในชีวิตได้อย่างดีที่สุดในชีวิต**

ข้อนี้ ถ้าท่านผู้ฟังซึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาอื่นอยู่ก็อย่าเพิ่งนึกว่าผมจะมาพูดในทางที่ไม่เป็นธรรมอะไรหาไม่ได้ เพราะเป็นการแสดงความคิดเห็นของผมโดยสุจริต ผมได้พยายามศึกษาพุทธศาสนาและคลุกเคล้ากับพุทธศาสนา เห็นว่าช่วยให้มีความสำเร็จได้จริง ๆ ในขั้นแรกทีเดียว คุณทั้งหลายอย่างเพิ่งไปมีอคติหรือมีความเชื่อสมัยหนุ่มคะนองหรือสมัยเด็ก ๆ ว่า โอ๊ย ! เรื่องพระเรื่องเจ้าเอาไว้มั่วเสียก่อนเถอะ กำลังนี้ เรายังต้องหางาน หาสตางค์เลี้ยงชีพ หาเกียรติยศชื่อเสียงเป็นหนักหนา เอาไว้ตอนปลดเกษียณก่อนเถอะ หรือว่าพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของพระในวัด ของฤๅษี ของคนในป่าในดง ไม่ใช่ของสัตว์เมืองอย่างเราอย่างคิดอย่างนั้น ! เพราะถ้าคิดอย่างนั้นแล้วแม้ไม่มีใครว่าอะไรคุณ แต่ก็น่าเสียดายเหลือเกินที่ผู้มีปัญญา ปัญญาชนอย่างคุณ จะพลาดแคล้วไปซึ่งรัตนมณีอันมีค่าซึ่งเป็นสมบัติอันยิ่งใหญ่ อันไม่มีใครจะแย่งเอาไปได้เลย จะพลาดแคล้วไปเสียซึ่งโชคสลาภอันมหากาล นี่เป็นความคิดของผมอย่างนี้ และการที่จะฟังเรื่องนี้ ก็ไม่จำเป็นที่คุณจะต้องไปฟังเทศน์ นั่งพับเพียบเป็นเหน็บเมื่อย ไม่จำเป็นที่คุณจะต้องไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่าหรือว่าจะต้องบวชภาค หรือว่าจะต้องไปยกช่อฟ้าโบระกา ผมขอเรียนว่า สำหรับประเพณีพิธีกรรมนั้นก็ก็เป็นกุศล แต่ว่าหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่เอามาใช้นั้นนะคุณต้องศึกษา ต้องศึกษาว่าพุทธศาสนานั้น

คืออะไรแน่ แล้วคุณจะทำหน้าไปเอง ไม่ต้องมีใครมายังส่งเสริมเลย
 ผมได้เคยไปประเทศเยอรมนี ไปเยี่ยมชาวพุทธเยอรมันเมื่อเดือน
 มิถุนายน ๒๕๐๖ ไปได้ฟังคำพูดอันหนึ่งที่ชาวพุทธเยอรมันพูด เขา
 บอกว่าพระพุทธรูปศาสนา ถ้าใครลงรู้จักเข้าละก็นับถือตายเลย คน
 เยอรมันเขาไม่ใช่เกิดมาเป็นพุทธศาสนิก เขาเกิดมาในศาสนาอื่น ศาสนา
 ของเขา แต่ว่าเยอรมันเป็นคนเรียน เป็นคนชอบเรียน ชอบไขว่คว้าหา
 ความรู้ทุกด้าน เพราะฉะนั้นเมื่อเขาเรียนภาษาตะวันออก เรียนวัฒนธรรม
 อื่นดูก็ไปเจอพระพุทธรูปศาสนาเข้า คนเยอรมันเป็นพุทธศาสนิกเวลานี้ ตาม
 สถิติที่ผมทราบมาว่าประมาณสองหมื่นคน และโดยมากเป็นนักศึกษา
 ในมหาวิทยาลัย ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย เพราะจริงอย่างเขาว่า
 พระพุทธรูปศาสนา ใครรู้จักเข้าไม่ได้ รู้จักเป็นนับถือตายเลย เพราะ
 ฉะนั้นพวกเรา พวกเรารู้จักพระพุทธรูปศาสนาแล้วหรือยัง ต้องถาม
 ตัวเองให้ดีสักหน่อย เป็นศาสนาญาติตายายของเรา เรารู้จักแล้วหรือ
 ยัง? คุณอาจจะถามว่า ไหนลองว่ามา ลองว่ามาว่าที่จะช่วยให้มีความ
 สำเร็จในชีวิตนั้นคืออะไร? ผมจะยกตัวอย่างง่าย ๆ บทเรียนอันหนึ่ง
 เราเรียนตั้งแต่ ป. ๔ อาจารย์สอนให้ท่อง **ฉันทะ วิริยะ จิตตะ**
วิมังสา ฉันทะ ความรักใคร่, วิริยะ ความเพียร, จิตตะ ความตั้ง
 ใจ, วิมังสา ความไตร่ตรอง เราก็อ่านไปเพื่อจะเอาเก้าจากสิบ แปด
 จากสิบพันจากนั้นเราก็อืม ไม่รู้ว่าที่เราท่องนี่คืออะไรกัน เขาว่าบทเรียน
 ทางศีลธรรม บทเรียนทางพุทธศาสนา เราก็อ่าน ท่องแล้วที่นี้เราก็อืม
 เรื่อง ได้เก้าจากสิบได้สิบจากสิบก็จริง แต่ไม่รู้เรื่อง ไม่รู้ว่าข้างในนี้มี
 อะไร อาจารย์ก็อาจไม่รู้เหมือนกัน

ที่นี่ผมจะเรียนว่า เมื่อผมไปเรียนกฎหมายที่อังกฤษ มันว่าแห่วไปอยู่ต่างเมือง ต่างภาษา ทนยากทนหนาว แล้วก็เพื่อนฝูงก็อยู่ห่าง ๆ กัน เจ็บไข้ได้ป่วยก็แย่ อยากจะเรียนเสร็จได้กลับบ้านเร็ว ๆ ผมไปเขียนไว้ที่หน้าโต๊ะหนังสือว่า **อิทธิบาท ๔ จันตะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา** เพราะเหตุที่ผมเชื่อในบทเรียน ป. ๔ นั้น ผมเชื่อว่าเป็นตัวที่จะยังความสำเร็จให้แก่การศึกษาของเราอย่างวิเศษ คือหนึ่ง **เราต้องมีความรักในวิชาที่เราศึกษา** ต้องมีความรัก ถ้ายังไม่รักก็ต้องปลุกให้รักขึ้นจงได้ คุณอาจจะเรียนกฎหมายแล้วเกลียดวิธีพิจารณาความแพ่งเหลือเกิน ไม่รู้เรื่องจริง ๆ วุ่นวายอะไรอย่างนี้ แต่ถ้าคุณจะสอบ วิ.แพ่งให้ได้ ต้องปลุกให้รัก วิ.แพ่ง ปลุกยังไง ? หลับตาให้เห็นภาพว่าเรานี้ทนขอเป็นความเริ่มจะต้องยื่นฟ้องอย่างนั้น ฟ้องแย้งเขาเป็นอย่างนั้น ฟ้องแย้งอะไรใช้ได้ ไม่ได้ ให้เห็นภาพพจน์ กระทั่งศาลตัดสินบังคับคดี ให้เป็นเรื่องเป็นราว น่าสนุกน่าสนใจ คือ ปลุกฝังให้มีความรักถ้าเราจะเอาสำเร็จ เราเกลียดไม่ได้ ต้องปลุกให้มีความรัก นี่คือ จันตะของพระพุทธเจ้า เราเชิญพระธรรมมา apply คือประยุกต์เข้าแล้ว จริงอยู่พระพุทธเจ้าท่านสอนอิทธิบาทนี้ ไม่ใช่เฉพาะเรา สอนกระทั่งพระสงฆ์ที่บำเพ็ญเพียรให้สำเร็จ อรหัตตมรรค อรหัตตผล แต่ว่าเราอัญเชิญพระธรรมน้อย ๆ ป. ๔ ของเรานี้มาใช้ได้ เพราะพระธรรมพระพุทธเจ้า applicable คือใช้ได้ ในทุกสถานและทุกกาล เอาละเรื่องจันตะ ที่นี้ท่านบอกว่าคุณนอกจากความรัก **ต้องมีความพากเพียร** นี่เป็นธรรมดา พากเพียร เราจะรักเฉย ๆ นึกว่ารัก วิ.แพ่ง รัก วิ.แพ่ง แล้วไม่ดูหนังสือเลย เวลาสอบมันจะได้หรือ ที่นี้ต่อไปท่านว่าจิตตะ คือ **ต้องเอาใจจดจ่อกับวิชานั้น** ใจ

เราต้องบังคับให้จดจ่อกับวิชานั้น ไม่ใช่กำลังเรียนวิชานั้น ใจไปอยู่
เฉลิมไทยอย่างนี้ก็คือใจจดจ่อ วิมังสา ท่านบอกเรา **ต้องทบทวน**
ไต่ร่องกลับไปกลับมา ครุ่นคิด ไม่ใช่ผ่าน ๆ ไป เพราะฉะนั้น
อิทธิบาท ๔ จึงใช้ได้สำหรับทุกอย่าง มิใช่เฉพาะสอบ วิ.แพ่งเท่านั้น แต่
ว่าใช้สำหรับสอนเพื่อปริญญาอันชนิดซึ้งยิ่ง ตลอดตั้งแต่ต้นจนปลาย และ
ยังสำหรับการทำงานด้วย นี่คือหลักธรรมของพระพุทธศาสนา และใช้
สำหรับใคร ๆ ก็ได้ ไม่ใช่เฉพาะสำหรับพระสงฆ์องค์เจ้า ฤาษีชีไพร
นี่ก็เป็นตัวอย่างอันหนึ่ง

ที่นี่สมมติว่าเราศึกษาสำเร็จแล้วไปทำงาน สมมติเราได้เข้าทำงาน
แล้วสมศักดิ์ศรีแห่งปริญญาแล้ว ทำอย่างไรถึงจะเจริญในหน้าที่ มี
ตัวอย่างใช้ใหม่ที่หลายคนเข้าไปแล้วก็ยังงั้น ๆ หรือบางคนก็ไม่ทน พัก
เดียวก็ออกจากงาน บางคนงั้น ๆ ซึม ๆ บางคนก็วิ่งจืดไปเลย ข้อนี้
เราไม่ต้องเอาเรื่องของการมีพวกมีพ้อง มีอะไรต่าง ๆ ไม่ต้องเอามาพูด
เพราะมันเป็นอีกเรื่องหนึ่งเราพูดเรื่องธรรมดา เราเข้าไปด้วยลำแข้งของ
เราแท้ ๆ ในการในงานเราจะทำอย่างไร ถึงจะมีความเจริญในหน้าที่
ในหน้าที่การงานนั้นเขามอบหมายสิ่งไรมาให้เราทำ เราใช้อิทธิบาทหนึ่งทำ
นี่เป็น basic ของความเจริญ แต่ว่าในการทำการงานทั้งหลายนั้นต้อง
ติดต่อกับคนมาก ไม่เหมือนอย่างในมหาวิทยาลัย เราติดต่อเฉพาะ
อาจารย์กับตัวเราเพื่อน ๆ สองสามคน แต่การทำงานนั้นเราต้องติดต่อกับ
คนมากมาย การติดต่อกับคนนี่เป็นการติดต่อที่ยากยิ่งจะครบ
เสด็จในกรมพระราชวัง* เคยรับสั่ง สั่งสอนพวกเราที่อังกฤษ เวลาที่ท่าน

* พวกเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศประพันธ์

เป็นเอกอัครราชทูตอยู่ที่ลอนดอน พวกผมกำลังเป็นนักเรียนหนุ่ม ๆ ทะลึ่งตึงตัง ผมยังจำได้จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ท่านพูดเป็นภาษาอังกฤษว่า “After all, you have to deal with men” ใจความก็คือว่า “พวกคุณนี่จะทำอะไร ๆ ก็ตาม แต่ในที่สุดนี้คุณจะต้องติดต่อกับคน” อันนี้ผมยังจำอยู่จนทุกวันนี้ แล้วเวลาผมเกิดปัญหาอะไรขึ้นในหน้าที่การงาน ผมนึกถึงข้อนี้เสมอว่า การติดต่อกับคนนี่สำคัญจริง ๆ และเราจะต้องติดต่อตลอดชีวิตเสียด้วย อยู่คนเดียวก็ไม่ได้

แต่พระพุทธเจ้าสอนไว้ถึงวิธีติดต่อกับคน สอนไว้จริง ๆ เดียว ผมจะเล่าให้คุณฟัง เราไปค้นหว่าพระพุทธเจ้าสอนให้ติดต่อกับคนไว้ตรงไหน แหมมีเยอะครับ มีเยอะ ชั้นแรกทีเดียว เราเจอหลักธรรมอันหนึ่งก่อน ซึ่งท่านบอกว่า เป็นธรรมะของผู้ใหญ่ ซึ่งเราเรียกกันว่า “พรหมวิหาร” คุณเคยได้ยินใช่ไหม ? แต่อย่าเพิ่งเบื่อนะครับ อย่าเพิ่งว่า “พรหมวิหาร” แล้วกลับไปเลย พรหมวิหารท่านบอกว่าต้องมี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ฟังดูเราก็ท่องมาแต่ ป. ๔ เหมือนกัน แต่เราลองมาดูความหมายซิ ท่านบอกว่าการที่เราจะเป็นผู้ใหญ่ คือ ติดต่อกับคนที่เป็นผู้น้อยกว่า ถ้าเรามีความรู้สึกอย่างนี้ จะเป็นอย่างไร ? คือว่า เมตตา เรารักใคร่ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข ปรารถนาดีต่อเขา ปรารถนาอยู่เรื่อยให้เขาเป็นสุข ทีนี้ กรุณา ให้เราคิดสงสาร ช่วยให้เขาพ้นทุกข์ในเมื่อเขามีทุกข์ มุทิตา เราต้องยินดีกับเขาเมื่อเขาได้ดี อุเบกขา ถ้าสุดท้ายจะช่วยได้แล้วคนอ้าวพับโซศ เราก็ต้องวางเฉย ไม่ซ้ำไม่เติม ไม่ตีโพยตีพายไป นี้นะสอนอะไร สอนหลักใจแท้ ๆ ใช่มั้ย ? ถ้าเราพิเคราะห์ให้ดี แทนที่จะเพียงท่องว่า เมตตา กรุณา

มุกิตา อุเบกขา ถ้าเรามีความรักเพื่อนเรา รักเพื่อนร่วมงาน รักผู้ใหญ่ รักผู้ได้บังคับบัญชา จะให้เขามีความสุข สงสารเขาเมื่อเขามีทุกข์ คิดจะช่วยเขาเมื่อตกทุกข์ได้ยาก ถ้าเขาได้ดี เราก็กินดีด้วย ไม่ใช่โอ้อิจฉา ตาร้อนหรือกระแนะกระแหน ถ้าหากจนปัญญาจะช่วยได้ เราก็กุเบกขาวางเฉยเสีย นี่จะเป็นหลักใจใช่ไหม ? และถ้าเรานำมาใช้จริง จะได้ผลไหม ?

ในเวลาเดียวกันท่านสอนให้เราจำกัด เราต้องจำกัดสิ่งที่เราหมอง ในการที่เราจะทำงานกับคนอื่น ท่านบอกว่า สิ่งที่เราหมองทางพระเรียกว่า **กิเลส** สิ่งที่เราหมองคือความโกรธ ความโกรธจะเอาภาษาพระไหม ? ถ้าเอาจะบอกให้ณะ แต่ผมคุณวุฒิทางนี้เป็นแก่นักรธรรมชั้นตรี เท่านั้นนะ คือ หนึ่งความโกรธท่านเรียกว่า “**โกรธะ**” ชั้นหนึ่งนะ สอง ความผูกโกรธ ผูกใจโกรธ เรียกว่า “**อุปนาคะ**” ความโกรธคือที่มันจูนก็ขึ้นมาเลย แต่ความผูกโกรธคือเรายิ่งเอาไปคิดที่บ้านสามวันสามคืนได้ ต่อไปความลบหลู่คุณท่านภาษาบาลีเรียกว่า “**มักขะ**” ต่อไปความตีเสมอ เราเป็นเพียงนายร้อยไปตีเสมอนายพล พระท่านเรียกว่า “**ปลาสะ**” ต่อไปความริษยาพระท่านเรียกว่า “**อิสสา**” ท่านไม่เรียกว่า ริษยานะ ท่านเรียกว่า **อิสสา** ต่อไปความมารยาพระเรียกว่า “**มายา**” คนขี้มารยานี้มีเศรัหมอง ต่อไปความโอ้อวด พระท่านเรียกว่า “**สาถยยะ**” พวกนี้เราเจอะบ่อย เรียกว่าพวกไม้ ทำงานกับใครก็ไม่ว่าฉันนี่ยอดคนเสมอ ขี้อวดตนอยู่เสมอ นี่เป็นเครื่องเศรัหมอง ต่อไปความหัวดี พระท่านเรียกว่า “**ถัมภะ**” ความแข่งดี “**สารัมภะ**” อันนี้ต้องทำความเข้าใจให้ดี ไม่ใช่ที่เราเห็นเขาได้ดีแล้วเราจะไม่แข่งทำ

ความดีตาม ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ต้องเหมือนกัน ไม่ใช่สิ่งเศร้าหมอง แต่ท่านหมายถึงการแข่งดีโดยที่เราไม่มีดี เราสู้เขาไม่ไหวจริง ๆ แต่เรายังจะข่มเขาเรื่อย ๆ ว่าเราดีกว่า นี่แหละเรียกว่าความแข่งดี คือ สารัมมะ ความถือตัว “มานะ” มานะในที่นี้ไม่ใช่หมายความว่ามานะ วิริยะ อุตสาหะ หมายถึง “ความถือตัว” ความดูหมิ่นเขา “อติมานะ” ความมัวเมา “มะทะ” ความเลินเล่อ “ปมาทะ” สิ่งเหล่านี้พระพุทธเจ้าว่าเป็นสิ่งเศร้าหมอง เราควรจะทำจัดให้เบาบางลงไปให้มากที่สุดเท่าที่เราสามารถจะทำได้ โดยปลูกฝังความดีขึ้น เพื่อกำจัดสิ่งเศร้าหมองนั้นออก

ในการที่จะ deal กับคน You have to deal with men after all ให้เราถือหลักอย่างนี้ พูดดีจะไปไหนเสีย ที่นี้คุณผู้ฟังก็จะถามว่า เอ๊ะ ! แล้วปลูกฝังความรู้สึกอย่างนี้ รักษาความรู้สึกอย่างนี้ได้ง่าย ๆ ยังไงไม่ใช่ของง่าย มันเป็นเรื่องธรรมดาโลก ผมก็ตอบว่า พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอนกำกับไว้อีก ท่านบอกว่า ถ้าคุณจะทำสำเร็จในเรื่องเหล่านี้คุณจะต้องมี สติ คือความรำลึกได้อยู่เสมอ คิดอะไร ทำอะไร พูดอะไร คุณจะต้องมี สติสัมปชัญญะ คือนึกอยู่เสมอ สติสัมปชัญญะ เราฟังอยู่บ่อยร้อยหนพันหน แต่ขอให้โปรดฟังถึงความหมายดูว่าจะให้คุณประโยชน์แก่เราอย่างไร ? ในการที่เราจะทำอะไรมีสติว่า “ทำ” จะพูดอะไรมีสติว่า “พูด” พูดอะไร จะพูดอะไร รู้ตัวว่าพูดอะไร ไม่ใช่ว่าจ๋อยไปเลยแล้วติดตะราง อย่างนี้เป็นต้น คือมันมีผลแก่ตัวเราทั้งนั้น ทั้งนี้ พวกเราจะถามอีกว่า เอ ! การติดต่อกับคนอื่นนั้นะ ถ้าเรามัวแต่ดีอยู่อย่างนี้ ดีเสียเรื่อยอย่างนั้นะ นำไปบวชเสียไม่ดีกว่า ? ก็คนอื่นเขาไม่ดีต่อเรา เขาโกรธเรา ผูกโกรธเรา แข่งดีเรา อิจฉาเรา จะทำ

อย่างไร? ผมว่าถ้าทนไม่ไหว เราจะเป็นผู้แพ้ไม่ใช่เขาแพ้ เราแพ้ ถ้าทนไหวเรานี้จะชนะ ถ้ามีคนไม่ตีมาทนต์! แล้วเราชนะ ผมเคยถูกมาแล้วนะ ถ้ามั่นนายกสโมสรดุกี้ได้ถูกอย่างรุนแรงถึงขนาดเขียว เรียกว่าจะเสียชีวิตไปจนตาย แต่ผมก็ทนได้ไม่ได้ผูกโกรธเลย ในที่สุดผมคิดว่าผมชนะ

ที่นี้พระพุทธเจ้าบอกว่า อาศัยหลักอะไรที่ว่าต้องทน ๆ ๆ? มีศีล ๕ ขันติ ความอดทน โสรัจจะ ความเสถียร ในที่นี้ไม่ใช่ว่านั่งตม ไม่ใช่ออย่างนั้นนะครับ หมายถึงความอดทนแล้วไม่ต้องกระวนกระวาย บังคับใจอยู่แม้จะซึ่งหน้าเราอย่างนี้ ให้แค้นหนักหนา เมื่อเราอดทนได้แล้ว ไม่ต้องกัดฟันจนหือเลือดอย่างนั้นไม่ใช่ความเสถียร ต้องเฉย นี่เป็นลักษณะของสุภาพบุรุษ

คำว่า “สุภาพบุรุษ” ที่ผมใช้นี้ อยากจะให้ตรงกับ “สัปปบุรุษ” ของพระพุทธเจ้า ท่านสอนไว้ว่า การจะเป็นสัปปบุรุษนั้น เราต้องรู้จักเหตุของความชั่ว ประการที่สอง เราจะต้องเป็นผู้รู้สึกถึงความดีนี้เป็นผลของเหตุนั้น ความชั่วนี้เป็นผลของเหตุนั้น แล้วเรานี้จะต้องเป็นผู้รู้จักตน Who am I? เราเป็นใคร เรานี้เป็นอย่างนี้ เพียงเท่านี้ แล้วประพฤติตนให้สมกับฐานานุกรม

ต่อไปนี่เราจะเป็น ผู้รู้จักประมาณ ว่าเรานี่เพียงเท่านี้ ควรจะอุปโภค บริโภคแต่พอควร ข้อที่ทำ เราต้องรู้จักกาล แปลว่าจะทำอะไรให้ดูเสียก่อนว่าถูกกาละเทศะหรือไม่? จังหวะดีแล้วหรือไม่? นี่คืออะไร timing ที่เขาพูดกันในภาษาการเมือง ภาษาการทูต พระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างนั้น คือต้องรู้จักกาละ คือ “กาลัญญตา” ต่อไปนี้ ข้อที่หก เราต้องเป็นผู้รู้จักหมู่ คือว่าเราประพฤติตนต่อหมู่น้อย่างไรดีหนอ? จะ

กระทำต่อเขาขนาดไหนหนอ ? จะพูดกับเขาอย่างไรดีหนอ ? จะขอ
 เขาอย่างไรหนอ ? คือ “ปริสัจญตา” จะต้องรู้จักหมู่ อย่างผมพูด
 กับคุณนี้ ผมต้องมาติดต่อกับหมู่ แล้วผมไม่ได้อยู่คนเดียวว่าจะพูด
 อย่างไรถึงจะนำความคิดของเราให้สู่ผู้ฟังได้ดีที่สุด นี่แหละปริสัจญตา
 ต่อไปข้อสุดท้ายคือ เราต้องเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ “บุคคลัญญตา” ชั้น
 นี้แหละเป็นยอดเยี่ยม เราต้องรู้จักว่าบุคคลนี้เป็นอย่างไร ? มีความ
 รู้สึกนึกอย่างไร ? มีความรอบรู้เพียงไหน ? ใช้อะไรถึงจะดี ? นี่เห็น
 ไหมครับที่พระพุทธเจ้าท่านสอน

คุณจะเป็นผู้ใหญ่ต่อไปข้างหน้า ขอให้ใช้หลักทั้งหลายเหล่านี้เพื่อ
 ความสำเร็จในชีวิต ทีนี้ที่เราพูดนี่นะล้วนแต่เรื่องงาน ๆ ทั้งนั้น ทีนี้ทาง
 ส่วนตัว เพราะเหตุว่า ความสำเร็จในชีวิตนี่นะมันจะมีขึ้นไม่ได้ถ้าเรา
 ทำงานดีแต่อย่างเดียว ถ้าการงานเราดีทุกอย่างยอดเยี่ยมยอดคน แต่
 ทางส่วนตัวเสียหายเป็นอันมาก ครอบครัวยุ่รวนวายเสื่อมเสียชื่อเสียง ความ
 สำเร็จในชีวิตก็มีไม่ได้ ต้องประกอบกันและกัน พระพุทธเจ้าสอนหรือ
 เปล่า ? ตอบว่าสอนมาก สอนละเอียด เราจะหยิบมาสักอย่างสองอย่าง
 เพื่อเป็นอุทาหรณ์ เรื่องที่หนึ่ง **เศรษฐกิจ** เวลานี้เหมาะนักสำหรับ
 ประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างเรา และในยุคของการต่อสู้กันทางเศรษฐกิจ
 พระพุทธเจ้าสอนเศรษฐกิจชาวบ้าน สอนอย่างชาวบ้าน เช่น ในบ้านเรา
 นี่นะ ท่านบอกว่าเพื่อความ สุข ความเจริญ ความสำเร็จของเธอเอง
 เธอต้องหมั่นหาทรัพย์ในทางที่ชอบ หมั่นหาทรัพย์ในทางที่ชอบเรียกเป็น
 บาลีว่า **อฎฐฐานะสัมปทา** ประการที่สอง เธอต้องพยายามรักษาทรัพย์
 ที่หามาได้ด้วยความเหนียวแน่นไว้ให้ดี ใช้ในสิ่งที่ควรไม่ใช่ในสิ่งที่ไม่

ควรใช้ เรียกว่า *อาร์กซัสสัมปทา* ประการที่สาม นี่บางทีเราไม่ได้นึก เธอต้องมีเพื่อนที่ดี *กัลยาณะมิตตา* เออ ! เรานึก ทำไมท่านต้องบอกอย่างนี้ด้วยแะ ? ทำไมต้องบอก ? เพื่อนที่ดีมันเกี่ยวอะไรกับกระเป๋ของเรา ? เอ ! เกี่ยวมากเพื่อนไม่ดีนี่ ผมเห็นมาหลายรายแล้ว ทำคนขึ้นกองบังคับคดีล้มละลาย กระทรวงผม ประการที่สี่ ท่านบอกว่า เราต้องเลี้ยงชีวิตตามสมควร ไม่ให้ผืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก พระพุทธเจ้าสอนอย่างนี้เรียกว่า *สมะชีวิตา* ธรรมเหล่านี้มาจากไหน สอนไว้อยู่ในพระพุทธศาสนาของเราแล้ว เป็นแต่เราจะหยิบขึ้นมาหรือไม่เท่านั้น

ที่นี้เรื่องสามภรรยา มีใครนึกบ้างไหมว่าพระพุทธเจ้าจะสอน เพราะท่านจะสอนให้พ้นโลกใช้ไหม ? นึกอย่างนั้น แต่ทำไมสอนเรื่องสามภรรยาเรื่องในโลกด้วยเล่า ? ท่านสอนเพราะท่านเป็นอัจฉริยะจริง ๆ สอนไว้ที่ไหน ? ไม่ต้องดูมากหรอกครับ **ดูมราวาสธรรม** ท่านบอกว่าผู้ครองเรือน (ผู้ครองเรือน หมายความว่า ผู้มีสามภรรยา มีบุตร มีหลาน) ถ้าจะให้มีความสุขความเจริญ ความสำเร็จในชีวิตต้องมี หนึ่ง สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ต่อกัน สองต้องมี *หมะ* คือ ต้องรู้จักข่มจิตของตน สาม *ขันติ* ต้องรู้จักอดทน สี่ *จาคะ* ต้องรู้จักเสียสละ นี้เราเรียนเหมือนกันนะครับ ชั้นมัธยมศึกษาเราก็อ่าน แต่เรียนแล้วเรานึกเหมือนอย่างที่เรานึกเดี๋ยวนี้หรือเปล่า ว่าธรรมะเหล่านี้ทำให้ครอบครัวมีความสุขความเจริญและก็เป็นไปได้จริง ๆ ด้วย วิธีทดสอบไม่มีอะไรดีไปกว่านำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจริง ๆ แล้วเราจะยอมรับว่าได้ผล

ต่อไปคือเรื่อง *เพื่อน* พระพุทธเจ้าท่านก็สอนไว้เหมือนกันว่าทำอย่างไรจึงจะคบกันได้ยึด และเป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน ท่านว่า

หนึ่ง เราต้องเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ต้องมีใจกว้างพอสมควร ท่านเรียกว่า “ทาน” สอง เราต้องพูดกันดี ๆ “ปิยะวาจา” สาม เราต้องวางตัวสม่ำเสมอ เสมอต้นเสมอปลาย “สมานัตตตทา” ลองคิดดูที่ว่า ถ้าเราประพฤติธรรมนั้นในชีวิตจริง ๆ จะเป็นประโยชน์สุขเพียงไร ขณะนี้เราเป็นเพื่อนกันในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีกสิบห้าปีสิบปีข้างหน้าเรากับเพื่อนเวลานี้จะคงเป็นเพื่อนกันไหมดูอีกสิบปีสิบปีข้างหน้า คุณคนหนึ่งอาจจะกลายเป็นประธานศาลฎีกา เพื่อนอีกคนอาจจะยังเป็นหัวหน้าแผนกอยู่ในกระทรวง เป็นเพื่อนกันได้ไหม ได้ คนเรานั้นนะ เท่ากันเมื่อมีธรรมะแล้วเท่ากันแล้ว ก็ให้คุณวางตนมีสมานัตตตทาคือความสม่ำเสมอในความเป็นเพื่อน ความรัก ความนับถือ ความจงรักภักดีต่อเรากับเพื่อน จะมีมาแต่ไหน ทั้งนี้ มีใครสอน ? พระพุทธเจ้าสอน สอนที่ไหน ? สอนในข้อที่เรียกว่า “สังคหวัตถุ ๔” ฟังดูแล้วแหม ! ดูโบราณเหลือเกินนะ แต่ความจริงเปล่าเลย practical ที่สุด คือปฏิบัติต่อชีวิตทุกวันนี้ได้โดยตรง

ที่นี้ คุณทั้งหลายลองคิดดูซิว่า พระพุทธเจ้าท่านละเอียดลอบถึงเพียงนี้เทียวหรือ ? ผมขอยืนยันว่า ท่านละเอียดอย่างนี้จริง ๆ รายละเอียดมีมากกว่านี้มากนัก ฉะนั้น ถ้าเรามุ่งหวังต่อความสำเร็จในชีวิตจะไม่สมควรหรือที่ปัญญาชนอย่างคุณทั้งหลายจะไม่ลองศึกษาพระพุทธศาสนา ดู แล้วเอาประยุกต์ apply กับชีวิตประจำวันของเรา ฉะนั้นขอให้เรารู้ว่า หลักธรรมของพระพุทธเจ้านั้นไม่ใช่เป็นสิ่งลึกลับซับซ้อน ไม่ใช่เป็นสิ่งเฉพาะแก่นักปราชญ์ราชบัณฑิตหรือฤาษีชีไพรเท่านั้น แต่ความจริงเหมาะสำหรับคนทุกชั้นทุกวัย เพราะฉะนั้นจึงเป็น

way of life หรือ ประมวลวิถีชีวิต และก็สำหรับเราทั้งหลายนั้นเหมาะที่สุด เหมาะอย่างที่ผมพูดแล้วว่า คุณนี่ต่อไปจะเป็นผู้นำชาติ จะเป็นผู้รักษาชาติต่อไปในอนาคต พวกคุณคนอื่นก็สับสนที่เขาไม่ได้มีโอกาสอย่างคุณ อีกก็สับสนที่เขาไม่มีโอกาสมาเข้ามหาวิทยาลัย ฉะนั้นคุณจึงเป็นผู้นำเขา จึงต้องทำทุกสิ่งทุกอย่างให้มีประมวลวิถีชีวิต ผมขออนุโมทนาที่มหาวิทยาลัยจัดให้มีชุมนุมพระพุทธศาสนานี้ขึ้น ซึ่งจะทำให้ นักศึกษามีโอกาสศึกษาในเรื่องนี้

บางที่ท่านอาจจะถามว่าที่ผมพูดในวันนี้ *ทำไมจึงพูดเพียงหลักธรรมขั้นพื้นฐาน* ประเดี๋ยวนักศึกษาจะเข้าใจว่าพระพุทธศาสนามีเพียงเท่านั้น ความจริงนั้น องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้วางหลักไว้เป็นขั้น ๆ ลุ่มลึกตามลำดับขั้นของการศึกษาและการปฏิบัติ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ผมนามากล่าวนั้นเป็นเพียงรากฐาน พื้นฐาน สำหรับชีวิตปกติธรรมดาของเอกชน แต่ว่าหลักธรรมขั้นพื้นฐานเหล่านี้ทำให้เราจะมีเฉพาะในพระพุทธศาสนาหรือไม่ หากแต่มีอยู่ในหลักธรรมของศาสนาอื่นด้วยเหมือนกัน ความจริงพระพุทธศาสนานั้นยังมีขั้นอีกเป็นขั้นสูง หรือที่เรียกว่าขั้น spiritual คือทางจิตใจหรือที่เรียกว่าขั้น **ปรมัตถ์** ที่นี้ถ้าผมจะพูดถึงก็ประหว่นพร่นพริ้ง เพราะเหตุว่าปรมัตถ์นี้เป็นเรื่องที่สูง เวลาที่เหลืออีกเพียง ๑๕ นาที นี้จะเหลือวิสัย ฉะนั้นผมจึงขอภัยที่จะพูดอย่างความเข้าใจของผมจริง ๆ ในฐานะที่ผมเป็นคนธรรมดาสามัญ ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญอะไรในทางนี้ จะขอพูดอย่างคนธรรมดาสามัญว่า ที่ว่าขั้นสูงนั้น ผมเข้าใจของท่านว่าอย่างไร? ผมเข้าใจของท่านว่าอย่างไร คือพระพุทธศาสนานั้นประทับตราลงไปเลยว่า โลกนี้หรือสรรพสิ่ง

ทั้งหลายในโลกนี้สภาวะในโลกนี้นะเป็นอะไรแน่ มันมีอะไรแน่ คือ ความเจริญของโลกมีอย่างไรแน่ ท่านก็บอกว่านี่นะเป็นความจริง มันมีอย่างนี้นะ ไม่ว่าจะสิ่งใดในโลกทั้งสิ้น ไม่ว่าจะป็นวัตถุหรือมิใช่วัตถุ คือสภาพความนึกคิดจิตใจเป็นอย่างไรจริง ๆ คือ **ไม่เที่ยง** ในบาลีเรียกว่า "อนิจจตา" นี้คุณอาจจะไปนึกถึงพระสวดผี "อนิจจาวัฏสังขารา" อะไรวางนี้ แล้วกลัวผี อย่างนี้อย่าไปนึกนี้เป็นหลักกรรมอนิจจตา สอง ท่านตีความไปว่า **เป็นทุกข์** ทุกขตา สาม ท่านตีตราลงไปว่า **ไม่ใช่ตัวตน** อันพึงยึดมั่น ถือมั่น อนัตตตา ปัญหาที่ว่าเรานี้เป็นผู้มีปัญญา จริงไม่จริง พระพุทธเจ้าท่านไม่วิเคราะห์ออก ท่านชอบให้เราเถียง เหมือนกับอาจารย์กฎหมายเหมือนกัน อาจารย์กฎหมายนี้ชอบให้เราเถียง มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตตลอดมาแล้วเถียงพระพุทธเจ้า เถียงอย่างรุนแรงที่สุด แต่ในที่สุดก็แพ้พระพุทธเจ้าทุกที ทั้ง ๆ พระพุทธเจ้าไม่อยู่แล้ว แต่แพ้ทุกที คือบอกแก่ใจตัวเองว่าแพ้แล้ว ว่าอันนี้นะจริงแน่

ดังที่ผมจะเล่าให้ฟังว่า เพียงแต่หลักอนิจจตาคือความไม่เที่ยงนี้ นักธรณีวิทยาอันเป็นวิทยาศาสตร์ชั้นสูงก็ได้ยอมรับแล้วว่า แม้ภูเขา พระสุเมรุหิมालัยก็เปลี่ยนแปลงไปทุกกระยะ ไม่มีที่ยืนยงคงทนเลย ไม่มีเป็นอย่างเดิมเลย ถ้าคุณต่อไปมีโอกาสไปอเมริกาไปดูสถานที่ท่องเที่ยว อันหนึ่งเขาเรียกว่า Grand Canyon อยู่ในรัฐอาริโซนา ไปดูแล้วคุณ จะเห็นธรรมชาติข้อหนึ่งคือ อนิจจตา มีเยี่ยงอย่างที่ไหน ภูเขาถูกแม่น้ำเซาะพื้นภูมิภาคอันนับเป็นจังหวัด ๆ เซียว นักปราชญ์ทางธรณีวิทยาไปศึกษา ปรากฏว่าดินที่ทับถมกันภายใต้ดินนี้เปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะ ๆ หลายพันปีแล้ว พิสูจน์ได้เป็นตอน ๆ เขาตั้งแบบไว้ในปีพิกัดันท์ เอ !

เราจึงเห็นว่า แม้แต่ขุนเขาอันยิ่งใหญ่ก็มีการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะ ๆ หากแต่เรานี้มีตาเนื้อ ตามนุษย์ จึงมองตามไม่ทัน ที่นี้มาดูตัวซีเปลี่ยนแปลงหรือเปล่า คุณอายุ ๒๑ กำลังหนุ่มสาว ที่นั่งนี่จะเป็นคน ๆ เดียวกับเมื่ออายุ ๑๑ หรือเปล่า หรือเมื่อขบหนึ่งหรือเปล่า อา ! ความรู้สึกไม่ต้องพูดก็ได้ เพราะความรู้สึกเปลี่ยนเป็นผู้ใหญ่แยะ แต่่วาวิชาแพทยศาสตร์สาขาสรีรศาสตร์บอกชัดทีเดียว เซลล์ของคุณนี้เปลี่ยนแปลงใหม่อยู่เรื่อย จริงไม่จริง ? ตอบตัวเองนี้ว่า จริงหรือไม่จริง ? ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้เปลี่ยนแปลงแล้วทั้งสิ้น ยิ่งจิตใจของเรายิ่งเปลี่ยนแปลงเหลือขนาด มันเปลี่ยนทุกเศษของวินาทีเปลี่ยนบ๊อบ ๆ แปป ๆ ๆ ๆ เหลือคณานับ นือนี้จจจตา

ที่นี้อีกข้อหนึ่ง น่าเถียงเหลือเกิน ท่านบอกเป็นทุกข์ สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี่จะเป็นทุกข์ ทุกขตา เป็นสามัญลักษณะจริงหรือไม่จริง ? ความสุขที่เรามีนี่คืออะไรกันแน่ ? จริงหรือไม่ที่นักปราชญ์บางท่านยอมแพ้พระพุทธเจ้าแล้วบอกว่าจริง ความสุขที่ว่าเป็นเพียงความเว้นว่างแห่งความทุกข์เท่านั้น ที่นี้อีกอันหนึ่งอันนี้เห็นยากอย่างยอดเยี่ยมทีเดียว คือ อนัตตตา คือสรรพสิ่งทั้งหลายไม่ใช่ตัวตนอันพึงยึดมั่น ความเป็นอนัตตตา out of control ไม่อยู่ในบังคับ เพราะเหตุว่าไม่เที่ยง จึงไม่อยู่ในบังคับ เวลาคุณเจ็บนั้น โรคร้ายก็ตาม โรคแรงก็ตาม คุณอยากเจ็บหรือเปล่า ? ไม่อยากเจ็บเลย แต่ก็ต้องเป็น เวลาประสบอุบัติเหตุ อยากประสบหรือเปล่า ? ไม่อยากเลย แต่ก็ต้องประสบ มันเป็นไปของมันเอง เพราะฉะนั้น ถ้าเรายึดมั่นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงว่าเป็นตัวตนจริงจัง เราจะทับถมทวีขึ้นมาซึ่งความ

ทุกข์ เพียงแต่ตัวเรานี้จะยึดมั่นว่าไม่อยากให้มันเจ็บ มันก็เจ็บ อยากจะ
 รวย มันก็ไม่รวย อยากจะอ้วน มันก็ไม่อ้วน อยากจะเป็นโน่นเป็นนี่
 ไม่อยากเป็นโน่นเป็นนี่ก็หาได้สมปรารถนาไม่ แล้วก็ทุกข์ เพียงแต่
 ยึดมั่นเท่านั้นก็เป็นทุกข์ จริงหรือไม่จริง ? ท่านถามให้ตอบกับตัวเอง

ต่อไปคุณจะถูกถามว่า แล้วจะให้คุณทำอะไรต่อไป ? ตอบว่า
 อุดมคติของพระพุทธศาสนานั้นต้องกระทำเพื่อจะหลุดพ้น หลุดพ้นจาก
 ไหน ? หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น วิถีไปสู่ความหลุดพ้นนั้นคือ
 อย่างไร ? **ศีล สมาธิ ปัญญา** อะไรนะสามอย่างนั้น ? อะไรกันแน่ ?
 เราเอาง่าย ๆ ดูกว่า เราเรียกให้ทันสมัยหน่อยว่าเป็น process กรรมวิธี
 ของการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา คือ หนึ่ง ศีล รักษากาย
 วาจาใจให้บริสุทธิ์ สอง สมาธิ สมาธินี้ ถ้าตามภาษาชาวบ้านแล้ว
 นิ่งแล้ว ก็นั่งสมาธิแล้วเฉยๆไม่เต็มเต็งไปเลย ประเดี๋ยวจุดไฟเผา
 ตัวเองอย่างพระเวีชดานามจะอย่างไร ? แล้วบางที่เราได้ยินว่าที่วัด
 ช้าง ๆ นี่นะ ท่านนั่งยุบหนอ พองหนอ ก้าวหนอ ย่างหนอ เราก็
 ว่าเอนี้ มันยังโง่สบายดีหรืออย่างไร ? แต่ความจริงนั้น เรื่องเหล่านี้
 ถ้าเราเข้าใจในลักษณะแล้วก็ไม่ยากนัก คือสมมติว่า เรายังรักษา
 วาจาบริสุทธิ์แล้ว อยู่ในศีลสมบูรณ์แล้ว แต่สภาพของใจยังวอกแวก
 วุ่นวาย คุณถามตัวคุณเองดีกว่าไม่ต้องถามผม ในขณะนี้แม้แต่คุณ
 นิ่งฟังผมอย่างเงียบ ๆ นี่นะ ใจคุณอยู่ที่ผมแน่หรือ ? แน่หรือเปล่า ?
 มันแว็บไปหน้าหอประชุม มันแว็บไปสนามฟุตบอล มันแว็บไปบ้าน
 มันแว็บไปหาแฟน ไปได้จริง ๆ นะ ที่เรียกว่าช้างปรบหูนี้แหละ ใจมันไป
 รอบโลกได้ ใจนี้มีอำนาจพันกหนา พระพุทธเจ้าบอกว่า มันเหมือนกับ

ลิงที่วิ่งอยู่กับหลัก ไม่หยุด ไม่มีความแน่นอน เพราะฉะนั้น จิตที่
 มั่นวอกแวกวุ่นวายนี้เราอาศัยมันได้หรือ ? ในการที่จะพิจารณาล้วงความ
 ลับอะไรสักอย่างหนึ่งในโลกนี้นะ พูดตรง ๆ ก็คือว่า จะตีปัญหาธรรม
 นี้ะ จิตที่วุ่นวายวอกแวกนี้จะทำได้หรือ ? เหมือนกับไฟ ไฟธรรมดา
 ดวงหนึ่ง แสงก็ออกไปทุกด้าน กำลังก็มากกว่ามาก ฉะนั้นสมาธิคือ
 การบังคับไฟฉายแห่งจิต บังคับไว้สิ่งที่มันวิ่งวนอยู่รอบ ๆ หลักให้มันนิ่ง
 มันยาก ไม่ใช่่ง่าย เพราะฉะนั้นเอาง่าย ๆ อย่างที่ผมว่า ยุบหนอ
 พองหนอ ก้าวหนอ ย่างหนอ เป็นวิธีที่ท่านบังคับอันหนึ่งให้จิตเพ่งที่
 กิริยาของร่างกาย ถ้าคุณแทนที่จะวอกแวกวุ่นวาย คุณดูที่ลมหายใจ
 ของคุณสิ คุณลองดูซิว่า คุณหายใจนั้นคุณรู้สึกหรือเปล่าว่าคุณหายใจ ?
 เวลาเข้าสมาธิคุณจะต้องดู เมื่อไหร่ออก เมื่อไหร่เข้า ออกแคไหน
 เข้าแคไหน นี่เป็นหลักอันหนึ่ง ก็อะไรเสียอีก ก็คือ อานาปานสติ
 คือกำหนดที่ลมหายใจ เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าสอนว่า เป็นหลัก
 กรรมฐานที่ดีเพราะไม่ต้องไปซื้อหาใคร ไม่ต้องมีอุปกรณ์อันใด อยู่ที่
 ตัวเรานี่เอง เราไปไหนต้องหายใจทั้งนั้น ถ้าไม่หายใจก็เลิกกันละ ท่าน
 ให้ดูลมหายใจ จิตมันอยู่ที่นี้ ท่านเข้ากรรมฐาน ก้าวหนอ ย่างหนอ
 จิตของท่านก็อยู่ที่กิริยาท่านไม่วอกแวกไปหาแพนที่ไหน เพราะฉะนั้น
 เรื่องสมาธิ ไม่ใช่จะเป็นเรื่องลึกลับซับซ้อน หรือเรื่องที่เราจะฟัง
 หวาดกลัวแต่ประการใด เป็นวิธีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ผลที่ได้จาก
 จิตที่นิ่งแล้ว มีความแจ่มจรัสแคไหน มันอาจจะเห็นอะไร อย่งไร
 แคไหน เพราะฉะนั้นอย่างที่ท่านผู้วิเศษต่าง ๆ ที่เราได้ยินกิตติศัพท์ว่า
 มองเห็นในสิ่งต่าง ๆ ได้ ทำได้สิ่งต่าง ๆ พระอยู่ที่บ้าน นั่งอยู่ที่นี้ ท่าน

เห็นหมดว่าบ้านเรามีพระยังงี้ นี่นะมันน่ามหัศจรรย์เหลือเกิน และถูก
เสียดด้วยก็คืออำนาจจิตที่เรียกได้แล้ว ที่บังคับได้แล้ว และยังอย่างพระ
พุทธเจ้าทำอันยิ่งใหญ่มหาศาสตร์ เพราะเรียกเมื่อไหร่ได้เมื่อนั้น หยุดเมื่อไรหยุด
เมื่อนั้น หลักกรรมวิธี process ของพระพุทธศาสนา คือเป็นเรื่องของจิต

ที่นี้ **ปัญญา** ละ ? ปัญญาอันนี้เป็นปีสุดท้าย เรียกอย่างภาษา
ชาวมหาวิทยาลัยก็เรียกว่า เป็นปีสุดท้ายจะได้ปริญญาแล้ว คือปัญญา
นี้หมายความว่า เมื่อมีศีลอันบริสุทธิ์ มีสมาธิที่แข็งแกร่ง ก็ยอมแหง
ทะลุผ่านอันหนาที่บเข้าปะทะลูความโง่เขลาความไม่รู้จักของจริง ให้ไป
เจอของจริงเข้า คือแสงสว่างในฝั่งข้างโน้น คืออมตธรรมที่เรียกว่า
นิพพาน พระนิพพานคือ Enlightenment คือความสว่างของฝั่งข้างโน้น
คืออะไร ? ก็คือความหลุดพ้นสิ้นจากอวิชชากิเลสทั้งหลาย ไม่ยึดมั่น
ประการใดทั้งสิ้น แม้มีชีวิตอยู่ต่อไปก็มีแต่กิริยา ไม่มีเจตนา ซึ่งเรียกว่า
เป็นถึงที่สุด ดับไม่เหลือเป็นอันจบการศึกษาไม่ต้องเรียนรู้ในสิ่งใดอีกแล้ว

เมื่อปัจจุวัคคีย์ฟังพระพุทธเจ้าท่านแสดงปฐมเทศนาจบลง ได้มี
เหตุการณ์อันหนึ่งเกิดขึ้น ถึงขนาดพระพุทธเจ้าท่านอุทานออกมาเมื่อ
ทรงหยั่งรู้ว่าพระโกณฑัญญะจะมีดวงตาเห็นธรรมว่า **“อญญาสิวัตโภ
โกณฑญญโ”** **“โกณฑัญญะรู้แล้วหนอ ๆ”** อันนี้แหละที่เรากำลังอยาก
รู้ พระพุทธศาสนามีความลุ่มลึกตามลำดับขั้นอย่างนี้ แล้วเวลานี้ก็เป็น
ศาสนาประจำชาติของเรา และเวลานี้ก็เป็นนิมิตมงคลอันดีที่มหาวิทยาลัย
อันยิ่งใหญ่ของประเทศไทยคือ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้ได้ตั้งหลัก
ศึกษาให้รู้ถึงของดีอันนี้ของเราอันเป็นรัตนมณีอันมีค่าในชีวิต

สรุปแล้ว ผมขอเสนอว่า **อันว่าความสำเร็จในชีวิตนั้น ท่านยอม
ลูกลงได้โดยศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมของพระบรมพุทธศาสนา**

~~~~~ หลักการดำเนินชีวิต* ~~~~~

เมื่อวันอาทิตย์ วีระวัฒน์ ปวราจารย์ มาที่บ้านขอให้เขียน
คติธรรมบางอย่างเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือ ก็ยังไม่รู้จะเขียนเรื่องอะไรให้
พอดี สุขสันต์ จิรจรียาเวช ซึ่งมาด้วย ถามว่า วันคล้ายวัน
เกิดอาจารย์นี่จะไปทำบุญที่ไหน ก็ตอบไปว่า คงทำบุญตามปกติ คือ
ใส่บาตรพระที่หน้าวัดเบญจมบพิตร แล้วเข้าไปบูชาพระพุทธชินราชใน
โบสถ์ นั่งสมาธิเล็กน้อย แล้วก็อยากจะขอปลื้กตัวไปอยู่คนเดียวเงียบ ๆ
เพื่อพิจารณาอะไรบางอย่าง

ลูกศิษย์นิดๆ ม.ธ. ๔ คน ซึ่งมาด้วยกันอยากทราบว่าจะพิจารณา
อะไร เมื่อเห็นว่าเขา ๔ คนนั้น เป็นทนายความคนหนึ่ง เป็นอัยการคน
หนึ่งและเป็นผู้พิพากษาสองคน จึงตอบไปว่า **พิจารณาว่า ในรอบปี**

* จากหนังสือ "รวมกันได้อยู่" ของ ชมรมนิตศาสตร์ ม.ธ. รุ่น ๒๕๑๒ พ.ศ. ๒๕๓๐

เกิดที่ล่วงมาแล้ว๑ ขวบปี เรามกพร่องอะไรบ้างในหลัก ๕ ประการอันเป็นวิถีชีวิต

เขากยอกทรบว่ หลัค ๕ ประการนั้น คือะไรบ้างก็ตอบไปว่

๑. คีลธรรม
๒. สุขภพ
๓. ภกรงน
๔. ภกรเงิน
๕. ภกรสมคม

แล้วก็นึกผันไปว่อยู่ในห้องเล็กเชอร์ เมื่ พ.ศ. ๒๕๑๒ จึงอธิบายว่ คนเรากเกิดมคต้องมีหลัคภกรในชีวิต เพื่อให้ดำเนินชีวิตไปให้ดีที่สุดที่จได้ หลัค ๕ ประการนี้ ค้นพบในขณะบวชเป็นพระอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ คืเห็นน่วคนเรากจะมีชีวิตอยู่ในโลกได้ดีที่สุดนั้น ต้องยึดหลัค**คีลธรรม**เป็นประการแรกเลยทีเดียว คืออย่างไร ๆ เรากก็ต้องมีคีลธรรมเข้ไว้ จะยอกติมีจนอย่งไร จะรุ่งเรื่งหรืออับเฉาในภกรงนหรือไม่ จะอายุยืน หรืออายุสั้น จะมีเพื่อนฝูงรอบข้ัง หรือจะอ้งวังเดี่ยวดย เรากก็ต้องยึดมั่นว่เรากจะอยู่ในคีลธรรมเสมอไปและตลอดไป ทั้งนี้จะมผลไปในทงว่เรากจะไม่เป็นพิษเป็นภัยแกใครท้งนั้น จะไม่ท่ให้ใครเดือดร้อนเสี่ยหาย จะไม่ก่อให้เกิดทุข้แก่ผู้ใด เรากจะทำภกรงนในหน้าท่อย่างตรงไปตรงมก จะชื้อสัตย์สุจริต จะไม่คอรับข้นเป็นอันขาด นืออย่างนี้ ที่เป็นทงโลก

แล้วแหละในทงธรรม ภกรมีคีลธรรมมั่นคงและสม่เสมอจะ เป็นภพฐนให้เรากประพฤติปฏิบัติธรรมข้นสูงขององค์สมเด็จพระสัมม

สัมพัทธ์เจ้า ได้สู่ผลสำเร็จ จะสำเร็จถึงขั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูงเพียงใด ก็แล้วแต่นิสัยปัจจัยและความเอาจริงของเราแต่ละคน

ศีลธรรมจึงเป็นหลักประการแรก และเป็นหลักนำในความเชื่อของอาจารย์เช่นนี้

สุขภาพ เป็นหลักประการที่สอง เพราะถ้าเราละเลยไม่ระมัดระวัง ให้มีสุขภาพดีอยู่แล้ว การงานเราก็จะดีไม่ได้ แล้วการเงินก็จะพลอยไม่ดีไปด้วย ความจริง สุขภาพเราจะดีไม่ตื่นนอกจากเรื่อง "ดวง" ที่มีมาแต่กำเนิดแล้ว ก็อยู่ที่เราเฝ้าระวังเป็นส่วนใหญ่ ทำไมเราจะรักษาสุขภาพให้ดีไม่ได้ ในเมื่อความรู้เรื่องการแพทย์และอนามัย มีอยู่ให้เราได้รับรู้และปฏิบัติตนได้ผลเป็นอย่างดีอยู่เวลานี้ กับทั้งเราจะต้องละเว้นอย่าหาอบายมุขใส่ตนให้เป็นรังโรค อาทิ ก็คือสุรา และนารี อีกทั้งวิชาการก็เจริญถึงขนาดให้เรามีการบริหารทางจิตได้อีก เช่น สมาธิภาวนา เป็นต้น ซึ่งเราก็รับมาปฏิบัติได้เพื่อช่วยชีวิตเราในโลกอันวุ่นวายนี้เอง ให้มีความเข้มแข็งและมีความสุข มิใช่ว่าเป็นวิद्याการที่จะเอาเราออกจากโลกไปเป็นฤๅษีซีไพร่ก็หาไม่

การงาน เราต้องทำการงานตามหน้าที่ให้ดีที่สุด ตั้งใจ เอาจริง เอาจ้ง อย่าละเลย อย่าเพิกเฉยเฉื่อยเฉาะ เราต้องก้าวหน้าไม่หยุดยั้ง หมั่นศึกษาหาความรู้ความชำนาญเพิ่มเติมทุกโอกาส จุดยืนการงานของเราต้องถูกต้องและรวดเร็ว ถ้าการงานเราดีและดีจริง และดีสม่ำเสมอ ความเจริญในการงานและตำแหน่งหน้าที่จะไปไหนเสีย ขอแถมว่า การงานของเธอทั้ง ๔ นี้ต้อง "บริสุทธิ์-ยุติธรรม" เหมือนดังเพลงประจำคณะนิติฯ ม.ธ. ด้วย

การเงิน เรื่องการเงินนี้ พุดกันลำบาก บางคนเห็นว่า "เงินสำคัญ

ที่สุดในโลก” “ความสำเร็จในชีวิตอยู่ที่การมีเงิน” และอะไร ๆ ทำนองนี้อีกมาก

แต่ขอให้เราไตร่ตรองดูให้ดีด้วยความสงบว่า จริงหรือไม่จริง สมมุติว่า เรามีความสำเร็จในการเงินอย่างยอดเยี่ยม แต่ความสำเร็จนั้นเป็นผลจากการที่เราหาเงินมาได้อย่างไร้ศีลธรรมมายา จากความเป็นผู้คดในข้ออในกระดุก อย่างนี้เราจะถือว่าเป็นความสำเร็จในชีวิตหรือ ? ถามจริง ๆ เถอะ

เงินเป็นของสำคัญ และเป็นของจำเป็นแก่การครองชีวิตของเราก็จริง แต่ถ้าเงินนั้น “ร้อน” หรือ “สกปรก” เงินนั้นจะอำนวยความสะดวกให้แก่เราจริงหรือ ?

เราทำงานดี เงินย่อมติดตาม เรามีวิชาความรู้สูงและเก่งกล้า รายได้ของเราย่อมสูงตาม ฉะนั้นเงินไม่ใช่สิ่งที่สำคัญที่สุดในโลก มีสิ่งอื่นที่สำคัญกว่า คือการทำงานและวิชาความรู้ดังว่านั้น เป็นต้น

การเงินในชีวิตของเราต้องดี ถ้ายังมีครอบครัว มีลูกเต้าก็ย่อมต้องระมัดระวังการเงินให้ดียิ่งกว่าอยู่ตัวคนเดียว **ฉะนั้นจงขยันและประหยัด** พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ดีนัก “อุฏฐานสมปทา” ให้เราขยันหมั่นเพียรในการทำงาน และ “สมชีวิตา” คือเลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้พุ่มพพานัก

การสมาคม อาจารย์ได้รับคำสอนตั้งแต่เป็นนักเรียนที่อังกฤษว่า “After all you have to deal with men” ที่แรกก็ไม่ค่อยเชื่อเท่าไรแต่ยังทำงานไป ยิ่งแก่ตัวลง ยิ่งเห็นจริงขึ้นทุกที ในชีวิตเรา ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับคนไปเสียทั้งนั้น ฉะนั้นการสมาคมจึงเป็นสิ่งสำคัญ หมายความว่า การที่ชีวิตเราจะมีความสุขความเจริญและมี

“

ชีวิตของคุณในที่สุดจะหนีไม่พ้นคน
 อยู่ที่ไหนก็ต้องเจอคน อยู่กับคน ทำงานร่วมกับคน
 ยิ่งรับผิดชอบงานในตำแหน่งสูงขึ้น
 ก็ต้องยุ่งกับเรื่องคนมากขึ้น
 และถ้าคุณเป็นใหญ่ที่สุดเมื่อไหร่
 คุณจะต้องแก้ปัญหาเรื่องคนอย่างเดียว

”

ความสำเร็จ เราต้องมีการสมาคมคือพบปะคบหากับบุคคลต่าง ๆ ควร
 ทำตนให้เป็นคน “กว้าง” (แต่ไม่ใช่ “กว้างขวาง”) อย่าเป็นคนแคบ บาง
 คนเป็นคน “แคบ” คือไม่ชอบคบหากับผู้ใดชอบอยู่ตัวคนเดียว หรือ
 อย่างมากก็ขลุกขลู่อยู่แต่ครอบครัวของตนเท่านั้น บางคนตรงกัน
 ข้าม คบคนไม่เลือกหน้าเที่ยวจู้จี้จ้านตีสนิททำตัวมักคุ่นไปกับเขาทั้งหมด
 ยิ่งคนใหญ่คนโตก็ยิ่งรีบเสนอหน้าเข้าไป อย่างนี้ไม่ใช่ทางที่ดี *ทำไมเรา
 ไม่ประพฤติทางสายกลาง คือให้พอดี ๆ* สมาคมกับคนในสายงานของ
 เราและสายงานที่เกี่ยวข้องให้เป็นที่รู้จักชอบพอ พุดธุระกันได้ ด้วย
 ความเชื่อถือและรวดเร็ว นอกจากนี้ก็เลือกคบคนแต่ที่เขาเป็นคนดีมี
 ศีลธรรมหรือคนที่เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต ที่เรายิ่งใกล้ เราก็ยิ่งได้
 ความคิดความรู้ใหม่ ๆ เบิกบานใจ แต่ก็มีใช้แต่เพียงเท่านั้น คนอื่นเรา
 ก็คบและทำความรู้จักคุ้นเคยและบำเพ็ญตัวให้เป็นที่พึ่งที่พำนักและ
 เป็นมิตรที่ดีแก่เขา เป็นมิตรทั้งในการงาน และการส่วนตัว คนไหนจะ
 ใกล้ไปในทางชั่ว เราก็หักท้วงห้ามปราม คนไหนจะไปในทางดีทางงาม
 เราก็ส่งเสริมอนุโมทนา *อย่างนี้จะดีหรือไม่* ขอให้เธอคิดพิจารณาดู

กรมหลวงราชบุรีที่เป็นต้นตำรับของเนติบัณฑิต
หรือนักกฎหมายไทย
เป็นพระบิดาแห่งนักกฎหมายไทย
ท่านเคยสอนลูกศิษย์... ท่านบอกว่า
“เอ็งจะกินเหล้ากินยานะเข้าไม่ว่า
แต่เอ็งอย่ากินสินบน”

หนทาง

ประสบความสำเร็จของนักกฎหมาย*

“.....อะไรเป็นจุดสำคัญที่สุด ที่จะทำให้วิชาชีพของเราประสบความสำเร็จในชีวิต ผมพูดด้วยประสบการณ์ว่า จุดที่สำคัญของเราคือ “ศีลธรรม” เราต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม ไม่ว่าเราจะเป็นอาจารย์ มหาวิทยาลัย ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความหรือนิติกรจะต้องเป็นคนดี มีศีลธรรม อันนี้เป็นจุดสำคัญมาก แต่ว่า การที่เราจะให้เห็นจุดนี้ได้ เราจะต้องศึกษาและต้องมีประสบการณ์ บางคนอาจจะนึกว่า อาจารย์มาสอนให้ผมมีศีลธรรมแล้วผมจะไปเป็นทนายความที่มีชื่อเสียงได้อย่างไร เพราะการเป็นทนายความที่มีชื่อเสียงนั้นต้องเหลื่อมพรายไป

* “หนทางประสบความสำเร็จของนักกฎหมาย” ปาฐกถาโดย ศาสตราจารย์ ลัญญา ธรรมศักดิ์ แสดง ณ ห้องประชุมคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย ชมรมนิติศึกษา ฝ่ายวิชาการนิสิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้เรียนเชิญ เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖ ที่นำมาพิมพ์นี้เป็นเนื้อหาบางส่วน

หมดทั้งตัวเลย แปลว่าต้องโกงเป็นและก็ต้องรู้ว่าคนอื่นเขาจะโกงอย่างไร
นี่ถ้าจะเถียงอย่างนี้ก็จะต้องทำความเข้าใจกันมากพอสมควรทีเดียว หรือบาง
คนอาจจะพูดว่าถ้าให้มีศีลธรรมเคร่งครัดแล้วก็ตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ ถ้า
เป็นผู้พิพากษา เป็นอัยการ ก็รับแต่เงินเดือน.....รับแต่เงินเดือนแห้ง ๆ
พอยังชีพไปวันหนึ่งวันหนึ่งเท่านั้น จะสร้างบ้าน จะซื้อรถไม่ได้ ไม่มี
เงินพอ เราอาจจะนึกไปอย่างนี้ เพราะฉะนั้นมันเป็นสิ่งที่จะต้องทำ
ความเข้าใจกันให้ดีพอสมควร

เมื่อผมเป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม ผมมีหน้าที่กำกับอยู่หน้าที่หนึ่ง
คือ ผู้อำนวยการ อบรมผู้ช่วยผู้พิพากษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ ผม
เห็นด้วยประสพการณ์ที่เดียวว่าการจะเป็นผู้พิพากษารวมทั้งอัยการ
ทนายความนี้ ถ้าปราศจากศีลธรรมเสียแล้วอย่ามาเป็นดีกว่า ออกไป
ที่อื่น ให้ไปใช้วิชาชีพทางทุจริตที่อื่น ที่นี่ไม่ต้องการ ผมมีความคิด
อย่างนั้นและก็ให้อบรมผู้พิพากษาเขาเป็นอันมาก จนเวลานั้นเขาเป็นผู้หลัก
ผู้ใหญ่แล้วก็ยังมาพินความจำกับผมว่า อาจารย์ได้อบรมเขาไว้ครั้งก่อน
โน้นเขายังจำได้ คือ ถ้าต้องการความมั่งคั่ง สมบูรณ์พูนสุขในวัตถุนิยม
แล้วก็เชิญไปที่อื่น อย่ามาอยู่เป็นผู้พิพากษาเลยมันบาปกรรมเปล่า

เพราะฉะนั้นผมจึงขออนุญาตกระทรวงให้มีการอบรมพระพุท
ทธศาสนาเป็นพิเศษ โดยอาราธนาท่านพุทธทาสภิกขุจากไชยา และให้
เป็นการอบรมเป็นระยะยาวนาน ในชุดหนึ่ง ๆ ก็ประมาณอย่างน้อย
๖ ชั่วโมง ถึง ๑๐ ชั่วโมง จนกระทั่งตำรับตำราการอบรมผู้ช่วยผู้พิพากษา
ในเรื่องพุทธศาสนานั้นจะได้พิมพ์แจกเป็นแสน ๆ เล่มแล้วในเวลานี้
เพราะฉะนั้นในความรู้สึกนึกคิดของผมจึงพุ่งไปทางนั้น และก็ปรากฏว่า

ได้ผลดีพอสมควรทีเดียว แต่ศีลธรรมนี้มีอยู่ในศาสนาอื่นด้วยนะครับ ไม่ใช่เฉพาะพุทธศาสนาหรอก แต่ที่เราอบรมพุทธศาสนานี้เพราะเหตุว่าเป็นคนส่วนมากของผู้ฟัง เวลานี้ก็รู้สึกว่าจะทางสถาบันวิชาชีพต่าง ๆ ก็ต้องการจะกระตุ้นเตือนลูกศิษย์ลูกหา นิสิตนักศึกษาของตนให้เห็นความสำคัญในข้อนี้ อย่ายไปเห็นความสำคัญทางวัตถุหรือทางลาภยศศถางการ บริวารให้ยิ่งกว่าความบริสุทธิ์ยุติธรรมทางจิตใจ เพราะถ้าไปเห็นอย่างนั้นเสียแล้ว ไม่ใช่เฉพาะเราเท่านั้นที่เดือดร้อน แต่ประชาชนทั้งหลายเดือดร้อน สมมติว่าผู้พิพากษาโกง อัยการกิน ใครเป็นผู้รับความเดือดร้อน ประชาชนเป็นผู้รับความเดือดร้อน ผิดเป็นถูก ถูกเป็นผิด ชาวเป็นดำ ดำเป็นขาว แล้วความเดือดร้อนความเจ็บช้ำน้ำใจอยู่ที่ใคร ก็อยู่ที่ประชาชนตาดำ ๆ อันนี้ถึงได้ถือว่าเป็นศีลข้อสำคัญของวิชาชีพ กฎหมายคือต้องขอให้อยู่ในความบริสุทธิ์ยุติธรรม

ในเวลาเดียวกันความบริสุทธิ์ยุติธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชน ชุ่มชื่นใจ เหมือนดังท่านปัญญาบดีท่านหนึ่ง ได้เคยพูดไว้ว่า **“ข้าราชการคือเป็นผู้ที่มีหน้าที่ทำให้ประชาชนเขาชื่นใจ”** โดยที่เขาไม่ต้องไปเสียโน่นเสียนี้ ไม่ต้องไปจิ้มก้อง ไม่ต้องไปให้สินบาทสินบน เขาก็ยังได้รับความยุติธรรมเมื่อเขาเป็นฝ่ายถูก ก็ต้องชี้ว่าเขาถูก เมื่อเขาเป็นฝ่ายผิด ก็ชี้ว่าเขาผิด ในสมัยโบราณกาลมานี้อาชีพตุลาการของเรานี้เป็นอาชีพที่มีเกียรติยศ เฉพาะอย่างยิ่งในด้านตุลาการนี้มีเกียรติยศมากกว่า เป็นผู้ให้ความยุติธรรมโดยถ่องแท้ คือความยุติธรรมเป็นสิ่งที่พระเจ้าเป็นเจ้าของ ถ้าพูดในพุทธศาสนาก็แปลว่าเป็นธรรมชาติของโลก ที่ต้องการความยุติธรรม เพราะฉะนั้นผู้ที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติในกระบวนการ

การยุติธรรม คือพวกคุณนี่ต้องเป็นผู้ที่มีหน้าที่ปฏิบัติในการขบวนยุติธรรม
แน่ เพราะฝีกอาชีพมาทางนี้ก็ควรจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจสูงและมีจิตใจ
ที่เป็นธรรม

ทีนี้ทำยังไงเราถึงจะมีจิตใจที่เป็นธรรม ถ้าหากว่าเรายังไม่รู้สึกถึง
คุณค่าในข้อนี้ก็จะต้องมีการรู้สึกกันเสียบ้างว่า ทำไมจึงเป็นขึ้นได้

ความรู้สึกข้อแรกก็คือว่า เท่าที่ประสบการณ์ของผม **เราต้อง
อย่านึกถึงตัวก่อนนึกถึงคนอื่น** นี่พูดถึงกันมากเหลือเกิน แต่ว่าบาง
คนก็ไม่เข้าใจหรือว่าเลยไปว่าอย่าเห็นแก่ตัวมากกว่าเห็นแก่คนอื่น พูด
อย่างนี้คล้าย ๆ กับทวนกระแส... กระแสน้ำมันต้องเห็นแก่ตัวก่อน
แล้วไปเห็นแก่คนอื่นภายหลัง อย่างฝรั่งมีคำลือเลือนในเรื่องนี้ว่า
“Charity begins at home” คือการกุศลผลบุญทั้งหลายมันอยู่ที่บ้าน
ก่อนไม่ใช่อยู่ที่อื่นก่อน แต่ความจริงนั้นนะมันจะต้องอยู่ในจิตใจของเรา
ต้องอยู่ข้างนอกมาก่อน คุณเป็นผู้พิพากษา คุณเป็นอัยการ คุณเป็น
ทนายความ คุณจะต้องนึกว่าเราทำงานชิ้นนี้ถูกต้องยุติธรรมหรือยัง
ถ้าหากว่าเราทำงานด้วยจิตที่บริสุทธิ์ คือไม่มีสิ่งอื่นมาบีบคั้น โอกาส
ที่เราจะบริสุทธิ์ยุติธรรมถูกต้องจริง ๆ นั้นมีมากเหลือเกิน คือ เรา
เป็นอิสระชน อิสระทั้งจิตใจและร่างกาย ความเป็นอิสระนี้ ถ้ามีสิ่ง
อื่นมาบีบคั้นเราจะไขว้เขวทันที เว้นแต่เราจะเป็นคนที่มีจิตใจเข้มแข็ง
มาก และสามารถที่จะเสียสละได้ทุกอย่าง สิ่งที่มาบีบคั้นประการที่
รุนแรงที่สุดคือ “ความโลภ” อย่างเรื่องสินบนเวลานี้ ประทานโทษ
ที่ต้องกล่าวความจริงในเมืองไทยนี้หูอื้อไปหมดแล้ว คุยกับใครที่ไหน
ถ้าจะให้เขาเล่าเรื่องที่เขารู้มาก็จะต้องเล่าเรื่องว่าผู้ที่มีอำนาจหน้าที่กิน

สินบน กรณีเช่นนี้เราจะแก้ไขอย่างไร เราจะต้องอบรมสั่งสอนลูกศิษย์
ลูกหา ลูกสาว ลูกชายเรา ว่าขอให้อย่า...อย่าลุแก่ความโลภได้ไหม...
ขออย่าลุได้ไหม

กรมหลวงราชบุรีที่เริ่มต้นตำรับของเนติบัณฑิตหรือนักกฎหมาย
ไทยเป็นพระบิดาแห่งนักกฎหมายไทย ท่านเคยสอนลูกศิษย์ ไม่สอน
ในที่ประชุมนะ สอนที่วังนั่งอยู่กับพื้น ท่านคงเคยได้ยินกันแล้วเพราะ
ตีพิมพ์หลายแห่ง แต่ก่อนนี้ลูกศิษย์กะอาจารย์เขาพูดคำว่าเอ็งซำกั้นนะ
ถือเป็นกันเองที่สุด ท่านบอกว่า “เอ็งจะกินเหล้ากินยานะซำไม่ว่า แต่
เอ็งอย่ากินสินบน” กรมหลวงราชบุรีสอนลูกศิษย์ไว้และลูกศิษย์ท่านก็
ถ่ายทอดสอนกันถึงชั่วลูกชั่วหลาน จนกระทั่งในระยะหลังสงครามเรื่อย
มา จนกระทั่งบัดนี้มันเกือบจะตอสูไม่ไหวอยู่แล้ว คือมันเต็มไปด้วย
สินบนทั้งบ้านทั้งเมือง นี่ผมไม่ได้พูดถึงข้อเท็จจริงไม่ได้ยืนยันนะครับ
เพียงแต่ว่าฟังมานานหูอื้อไปหมดแล้ว เพราะฉะนั้นในข้อนี้ จึงเป็นข้อ
ที่จะต้องรีบแก้ไขโดยด่วน และแก้ไขจากไหนไม่ดีเท่าที่พวกคุณ จาก
พวกปัญญาชน ที่เริ่มเข้าสู่อาชีพ และเริ่มเข้าสู่อำนาจและหน้าที่ที่จะ
ต้องแก้ไข

นี่เป็นประการแรกความโลภ ต่อไปอีก ๓ ประการนั้นยังบางเบา
หน่อยคือ “ความโกรธ” เพราะไม่ชอบกับคนที่มาขอความยุติธรรม
กะเราแล้วก็ความกลัวนี่ก็มีแต่ว่ามันน้อย ความกลัวที่ว่าคุณกรณีที่มาอยู่
เฉพาะหน้าเรานี่ คนหนึ่งเขามีปลอกคออีกคนไม่มี ถ้าเราจะเอียงเพราะ
ความกลัวก็ต้องเอียงเข้ากับคนที่มีปลอกคอ แต่นักกฎหมายที่เด็ด
เดี่ยวเขาไม่แคร์ปลอกหรือไม่ปลอก จะปลอกเงินปลอกทองอะไร ไม่กลัว

ตัดสินใจไปตามความยุติธรรมซึ่งขาดไปตามความยุติธรรม “ความหลง” อีกอย่าง หลงไปในทางผิดมิชอบแต่ก็น้อย

แต่สรุปแล้วจุดอยู่ที่ “ความโลภ” และโรคที่กำลังเป็นมรสุมอยู่ในหัวใจของคนไทยเวลานี้ก็คือเรื่องของความโลภ เพราะวัตถุนิยมมันกำลังเบ่งบาน ที่ทำให้ศีลธรรมทรุดลง เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อที่คุณทั้งหลายควรจะต้องคิดพิจารณาว่า ในฐานะที่เรามีศักดิ์ศรีอย่างนี้ เป็นคนของชาติเป็นหน่วยสำคัญหน่วยหนึ่งของชาตินี้เราจะทำอย่างไร จะช่วยชาติโดยวิธีไหน ที่ผมพูดสำหรับมากล่าวนี้ก็เพื่อที่จะยุยงส่งเสริมให้คุณได้ช่วยชาติ ในทางที่จะบำเพ็ญตนของคุณให้เป็นหลักเพชรคือปราศจากดวงแมง แห่งความโลภ โกรธหลง ให้อยู่ในศีลธรรม ขอให้ศีลธรรมนำหน้าวิชาชีพ นักกฎหมายถ้ามีศีลธรรมแล้วไม่ตกต่ำ ความรู้สึกนึกคิดของผมเห็นมาช้านาน ไม่ตกต่ำ ทั้ง ๆ ที่ไม่อาจจะร่ำรวย ไหญ่โต แต่ไม่ตกต่ำ อยู่ในอาชีพใด ถ้าเป็นคนดีมีศีลธรรม จะต้องได้ดี แม้จะไม่รวยเร็วเท่าคนอื่นเขาแต่ก็ไม่อดตายและมีฐานะดีที่จะตั้งเนื้อตั้งตัวต่อไปในภายภาคหน้า และไปอยู่ในความนิยมนับถือของคนทั้งหลายที่เขาเจริญรู้ทั้งที่เราไม่ประสงค์ให้เขารู้ เขาเจริญรู้ว่าเราเป็นคนดีมีศีลธรรม เป็นคนซื่อ เป็นคนตรง เป็นคนไม่โลภ เป็นคนไม่กลัว นี่เป็นคติของนักกฎหมาย ขอให้เป็นคนมีความบริสุทธิ์และยุติธรรม อยู่ในกายใจของตน

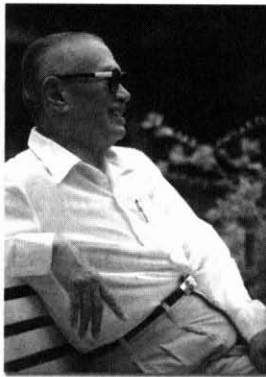
ที่นี้ ถ้าคุณจะถามว่าเราจะรู้ได้ยังไงว่าอะไรผิดอะไรถูก อะไรที่อยู่ในศีลธรรมอันดี อะไรที่ไม่อยู่ ข้อนี้ตอบได้แปลกหน่อย แต่จะเชื่อหรือไม่ก็ตามใจ คือมีเสียงกระซิบสั่งจะเรียกว่าเสียงเทวดาก็ได้

เสียงภูติผีปิศาจเทพยดา อารักษ์ อะไรก็ได้ มากกระซิบสิ่งที่หูเราว่าไอนี้ผิดแล้ว เรื่องนี้ผิดแล้ว เรื่องนี้ถูกคือไม่ใช่ว่าจะตัดสินแค่แพ้ชนะเท่านั้น เป็นเรื่องที่ว่า ถ้าจิตใจเราโน้มเอียงไปในทางหนึ่งทางใดมันจะมีเสียงกระซิบสั่งให้หูเราเองว่า เรื่องนี้ผิดเรื่องนี้ถูก อย่างที่ฝรั่งเขาเรียกว่าเป็น "Conscience" เป็นวิญญาณชนิดหนึ่งที่มากกระซิบ อันนี้คุณมีประสบการณ์ต่อไป คุณก็ลองทดสอบดูว่าที่ผมพูดไปนี้ถูกหรือไม่ บางที่ผิด บางที่ถูก รู้เอง...มันรู้เอง

ตัวอย่างของวิชาชีพของพวกเรานี้มีมากมายเหลือเกิน มีทั้งวีรบุรุษ มีทั้งทรชน วีรบุรุษ คือ ผู้ที่เพียบพร้อมทั้งศีลธรรม ไม่ยอมมโลก ไม่ยอมกลัว แต่มีทั้งทรชนที่เต็มไปด้วยความโลภ เต็มไปด้วยความกลัว แม้จะร่ำรวยขึ้นมาอย่างมหาศาลเพราะความโลภ เพราะความไม่อยู่ในศีลธรรมของตน แต่มันก็พินาศฉิบหาย ขอโทษเถอะครับ คำอย่างนี้มันต้องเน้นหนัก พินาศฉิบหายไปทันตาเห็น ในโลกในชีวิตนี้เอง มีตัวอย่างครบ ตัวอย่างนี้ผมเห็นมาหลายตัวอย่าง ปณิธิไปในชีวิตนี้เอง กรรมมันตามทันในชีวิตนี้เอง แล้วคนที่อยู่ในศีลธรรม กรรมดีเขาก็ตามทัน ไม่ใช่ว่าเขาจะรุ่งโรจน์โชตินาการไปอย่างไรอย่างนี้ แต่เขามีความสุข มีความสุขในชีวิตประจำวัน มีความสุขในครอบครัว ลูกเขาดี เมียเขาดี สามียาดี เป็นครอบครัวที่มีความสุข ทั้งที่เป็นที่มีอัตภาพพอสมควร เรียกว่าจนหน่อยแต่ก็มีความสุข นี่คุณก็เลือกเอาว่าจะไปทางไหน ตัวอย่างที่ปรากฏแล้วมีมากมายเหลือเกิน..."

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มิ่งขวัญชาวไทยและชาวโลก
ทรงพระเจริญ

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์เดือนตุลา โทร. 0-2996-7392-4 โทรสาร 0-2996-7395

สัญญา	ญาธรรมศักดิ์แก้ว	กาลสมัย
ญา	ณวุฒิสุทธิวัย	สว่างรู้
ธรรม	สังสังธรรมใส	สะอาดส่อง
ศักดิ์	สัปบุรุษผู้	พิเศษเนื่อมนิสยาม

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์